

บทความวิจัย

การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อ
(nexus analysis) วาทกรรม
วิพากษ์ในความสำเร็จของ
การดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้
ด้านสิ่งแวดล้อม
Nexus Analysis, Critical
Discourse in succession
of the Environmental Learning
Center Operation

สามชาย ศรีสันต์¹

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สามชาย ศรีสันต์ ประจำวิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

ศูนย์การเรียนรู้เป็นองค์กรทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายความสัมพันธ์ของประชาชน และเป็นกลไกของการพัฒนาท้องถิ่น เนื่องจากศูนย์การเรียนรู้ในระดับชุมชน หมู่บ้านมีลักษณะเป็นองค์กรระดับท้องถิ่น รับผิดชอบและมีการบริหารโดยสมาชิกในชุมชน ศูนย์การเรียนรู้จึงแตกต่างจากองค์กรโดยทั่วไป ไม่มีงบประมาณที่มั่นคงต่อเนื่อง รวมทั้งไม่ได้มีเจ้าหน้าที่หรือบุคลากรประจำ การดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ให้ประสบผลสำเร็จจึงเป็นเรื่องที่ท้าทาย และถือเป็นความรู้ความสามารถที่ได้จากประสบการณ์การลงมือปฏิบัติของประชาชนในพื้นที่ บทความนี้ต้องการเสนอแนวทางการวิเคราะห์ที่เรียกว่า การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อ (nexus analysis) ซึ่งเป็นวิธีวิทยา (method) ที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์การกระทำทางสังคม (social action) ในสถานที่ที่เงื่อนไขต่างๆ ได้มาเชื่อมต่อและมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้แสดง คำกล่าว (talk) ตัวบท (text) ภาพปรากฏ (images) ตลอดจนวัตถุ (material objects) ซึ่งจะนำไปสู่การตีความ และการมองศูนย์การเรียนรู้ที่ต่างไปจากเดิม การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อ (nexus analysis) ในบทความนี้เป็นไปเพื่อตอบคำถามว่า ศูนย์การเรียนรู้ควรมีการดำเนินการอย่างไรจึงจะสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง ยั่งยืน โดยมีชุมชนเป็นเจ้าของ

คำสำคัญ: ศูนย์การเรียนรู้ การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อ วิเคราะห์วาทกรรม การพัฒนา

Abstract

A Learning Center is social organization taking essential role as center of the people's relation network and local development mechanism. The learning center in context of village community level is administrated by community members, it is different other organizations as none of continuity annual budget, and none of full time officers. Thus, successful operation of learning center is challenging of development from collective experience of local people. This article explains that analytical method is called "nexus analysis" focusing on social action in place under the several of connected conditions and interaction among actors, talk, text, images, and material objects. The Nexus Analysis of this article has provided differential perspective on leaning center of answer how learning center operate to sustainable under the community owners.

Keywords: leaning centre, nexus analysis, discourse analysis, development

บทนำ

ศูนย์การเรียนรู้ (learning center) เป็นพื้นที่รวบรวมข้อมูลข่าวสาร ความรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชน เสริมสร้างโอกาส ถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ของชุมชน โดยเน้นการกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ เพื่อการพัฒนามีสาระสำคัญคือดำเนินงานโดยสมาชิกของชุมชน และนำไปสู่การพัฒนาเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของคนในชุมชน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2551) ศูนย์การเรียนรู้มีพัฒนาการทางความคิดมาจากแหล่งค้นคว้าหาความรู้ที่ต่างไปจากการศึกษาในระบบชั้นเรียน แต่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้วยตนเองนอกชั้นเรียน ซึ่งรวบรวมทรัพยากรทางการเรียนเข้ามาไว้ในที่เดียวกัน โดยผู้เรียนสามารถเข้าถึงได้ง่าย ไม่มีข้อจำกัดด้านเวลา และเงื่อนไขของการเรียนรู้ ปัจจุบันศูนย์การเรียนรู้ได้กระจายไปสู่ท้องถิ่น ชุมชน และเป็นเครื่องมือสำคัญของการพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนภายใต้การบริหารจัดการของคนในท้องถิ่นเอง โดยรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนให้การสนับสนุน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนทำหน้าที่ให้บริการในกิจกรรมที่หลากหลายทั้งในด้านการเรียนเพื่อให้สามารถอ่านออกเขียนได้ การพัฒนาทักษะทางอาชีพ ทักษะการใช้ชีวิต ซึ่งแตกต่างกันไปในบริบทของแต่ละพื้นที่ ประเมินการว่ามีศูนย์การเรียนรู้ที่กระจายอยู่ในภูมิภาคเอเชีย แปซิฟิกอยู่จำนวน 170,000 ศูนย์ (UNESCO, 2016) ศูนย์การเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จ โดยสร้างให้ผู้เรียนมีความรู้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการกระทำ จะต้องให้ความสำคัญกับผู้รับบริการ โดยหลักสูตรการเรียน รูปแบบ วิธีการเรียนจะต้องสอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่น มีความยืดหยุ่น และปรับเปลี่ยนตนเองเพื่อตอบสนองต่อความต้องการในระดับปัจเจกบุคคล มีความสัมพันธ์และ

สามารถเข้าถึงผู้รับบริการในระดับครัวเรือน เพื่อที่จะทราบปัญหาความต้องการนำมาปรับปรุงแบบการให้บริการตอบสนองต่อผู้เรียนให้มากที่สุด (Sanders and Munford, 2016) ผลการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนหรือไม่สามารถพิจารณาได้ ดังนี้ การมีทรัพยากรใช้อย่างยั่งยืน การสร้างให้เกิดความสุขในการดำรงชีวิต การลดลงของภาวะความบกพร่องอ่อนแอ (vulnerability) การสร้างให้เกิดพลัง (empowerment) ความเท่าเทียมกันและเพิ่มความสามารถในการพึ่งพาตนเองให้กับชุมชน

ศูนย์การเรียนรู้จึงมีลักษณะเป็นองค์กรทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญ เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายความสัมพันธ์ของประชาชน และเป็นเครื่องมือสำคัญของการพัฒนาท้องถิ่น สร้างให้เกิดการศึกษาค้นคว้าแลกเปลี่ยน และเป็นศูนย์กลางของการดำเนินกิจกรรมการพัฒนา ระหว่างหน่วยงานภาครัฐ และประชาชนในพื้นที่ ตลอดจนเผยแพร่ความรู้ไปสู่ประชาชนผู้เข้ามาเยี่ยมชมศึกษาดูงาน และเนื่องจากศูนย์การเรียนรู้ในระดับชุมชน หมู่บ้าน มีลักษณะเป็นองค์กรระดับท้องถิ่นถึงทางการที่มีขนาดเล็ก ซึ่งดูแลรับผิดชอบ และมีการบริหารโดยสมาชิกในชุมชน ศูนย์การเรียนรู้จึงมีลักษณะเป็นองค์กรที่ไม่มีงบประมาณที่มั่นคงต่อเนื่อง รวมทั้งไม่ได้มีเจ้าหน้าที่ หรือบุคลากรประจำ การดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ให้ประสบผลสำเร็จจึงเป็นเรื่องที่ท้าทาย และถือเป็นความรู้ความสามารถที่ได้จากประสบการณ์การลงมือปฏิบัติของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งสมควรจะได้รับการค้นคว้าวิจัย และพัฒนาเป็นฐานความรู้ที่มาจากภาคประชาชนในระดับที่ลึกซึ้งกว้างขวางขึ้น

บทความนี้ต้องการเสนอแนวทางการวิเคราะห์ที่เรียกว่า การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อ (nexus analysis) ซึ่งเป็นวิธีวิทยา (method) ของนักวิชาการที่จัดอยู่ในกลุ่มการวิเคราะห์วาทกรรมแนววิพากษ์ (critical discourse analysis) แต่มีจุดยืนที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์การกระทำทางสังคม

(social action) ในสถานที่ที่เงื่อนไขต่างๆ ได้มาเชื่อมต่อกัน ซึ่งต่างจากการวิเคราะห์วาทกรรมแนววิพากษ์ที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่ตัววาทกรรมเป็นหลัก โดยนำข้อมูลและผลการศึกษางานวิจัยศูนย์การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมของผู้เขียน มาตีความใหม่ (reinterpretation) ภายใต้กรอบความคิดที่แตกต่างจากเดิม ซึ่งได้ให้ภาพและมุมมองที่ให้ความสำคัญกับบริบททางสังคม และการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้แสดงผ่าน คำกล่าว (talk) ตัวบท (text) ภาพปรากฏ (images) ตลอดจนวัตถุ (material objects) ซึ่งจะนำไปสู่การตีความ และการมองศูนย์การเรียนรู้ที่ต่างไปจากเดิมกล่าวคือแทนที่จะมองศูนย์การเรียนรู้ในฐานะองค์กร หรือกลุ่มที่เป็นทางการ การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อได้เสนอให้มองศูนย์การเรียนรู้ในฐานะที่เป็นการกระทำทางสังคม ในบริบทที่ภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมได้เกิดขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดมุมมองใหม่ๆ ที่มีต่อศูนย์การเรียนรู้

ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์

ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ในบทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลการศึกษาในงานวิจัยศูนย์การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม (สามชาย ศรีสันต์, 2559) งานวิจัยนี้ทำการสุ่มตัวอย่างศูนย์การเรียนรู้จำนวน 18 ศูนย์ จากทั้งหมด 66 ศูนย์ จำแนกได้เป็น 8 ประเภทตามลักษณะโครงการ ทั้ง 66 ศูนย์กระจายอยู่ 18 จังหวัดทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ เริ่มดำเนินการวิจัยในเดือนมกราคม 2559 สิ้นสุดเดือน ตุลาคม 2559 โดยงานวิจัยดังกล่าวมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อติดตาม ประเมินผล การดำเนินงาน และวิเคราะห์เพื่อค้นหาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ รวมทั้งเสนอบทเรียนและแนวทางการดำเนินงาน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยโดยใช้วิธีทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ กล่าวคือ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามซึ่งถือเป็นกระบวนการติดตามการดำเนินงาน โดยการเยี่ยมพื้นที่ ใช้แบบสังเกตการณ์ ใช้เทคนิควิเคราะห์

การใช้ประโยชน์พื้นที่ (function analysis) การสัมภาษณ์กลุ่ม (group interview) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ตลอดจนการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ (social network analysis) นอกจากนั้นในการลงพื้นที่คณะผู้วิจัยได้แบ่งทีมงานไปเก็บข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น โดยพิจารณาความรู้สึกลึกซึ้งผู้เป็นเจ้าของ ความคิดเห็นที่มีต่อศูนย์การเรียนรู้ การได้รับประโยชน์จากการเรียนรู้โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล และวิเคราะห์เพื่อประเมินความสำเร็จ และความยั่งยืนของศูนย์การเรียนรู้ โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในแต่ละพื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์ละ 12 ตัวอย่าง รวม 18 ศูนย์ จำนวน 216 คน

ในการวิเคราะห์ความสำเร็จของการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ โดยทั่วไปจะใช้กรอบความคิดที่มองว่าศูนย์การเรียนรู้มีสถานะเป็นองค์กรการเรียนรู้ ที่มีเป้าหมายในการถ่ายทอดความรู้ แนวทาง และวิถีปฏิบัติ เพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม องค์กรเป็นระบบที่ประกอบด้วยส่วนประกอบที่หลากหลาย ทำหน้าที่ตอบสนองต่อความต้องการจำเป็นของสังคม โดยมององค์กรในฐานะที่เป็นสิ่งมีชีวิต (organism) ที่มีองค์ประกอบต่างๆ เปรียบเสมือนอวัยวะในร่างกายทำงานประสานสอดคล้องกันอย่างสมดุล เพื่อความอยู่รอดภายใต้สิ่งแวดล้อม การทำหน้าที่ดังกล่าว มีลักษณะของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และทรัพยากรระหว่างกัน (Morgan, 1988) อย่างไรก็ตามในการวิเคราะห์ศูนย์การเรียนรู้ที่จะเสนอในบทความนี้จะมองศูนย์การเรียนรู้ที่แตกต่างออกไป ไม่ใช่ในสถานะองค์กร แต่เป็นศูนย์การเรียนรู้ในฐานะที่เป็น การกระทำทางสังคม (social action) ซึ่งถูกผลิตสร้างขึ้นในพื้นที่ของ การกระทำทางสังคม ที่ผู้แสดง หรือผู้กระทำได้มาเชื่อมต่อกันกับวาทกรรม วัตถุเชิงสัญลักษณ์ (วัตถุที่ให้ความหมายและกำกับกับการกระทำ) และแบบแผนของการปฏิสัมพันธ์ทาง

สังคม โดยพิจารณาประกอบกันทั้งเงื่อนไขทางสังคม วัฒนธรรม วัตถุสิ่งของ ตลอดจนแรงจูงใจของผู้กระทำ (Scollon and Scollon, 2004a.)

การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อในพื้นที่การกระทำทางสังคมของ ศูนย์การเรียนรู้

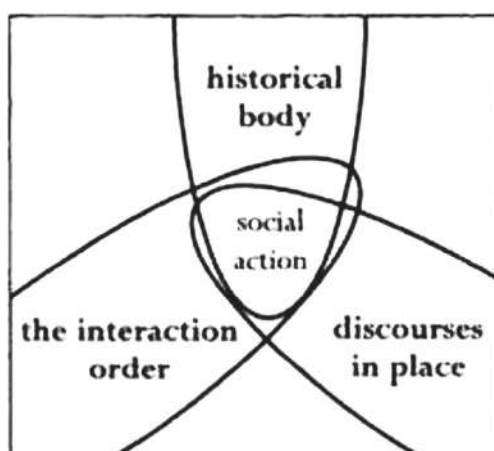
การวิเคราะห์ความสำเร็จของการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ ในบทความนี้ได้นำวิธีวิทยาที่เสนอโดย รอน สกอลลอน (Ron Scollon) ซึ่งเรียกว่า การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อ (nexus analysis) ของ คน วาทกรรม สถานที่ วัตถุ ที่มาเชื่อมต่อ ซ้อนทับกันในอาณาบริเวณการเชื่อมต่อของการปฏิบัติการ (nexus of practice) ซึ่งเป็นอาณาบริเวณที่การกระทำทางสังคมได้เกิดขึ้น ในพื้นที่ และเวลา ซึ่งผู้วิเคราะห์เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ร่วมอยู่ด้วย จุดศูนย์กลางของการวิเคราะห์การเชื่อมต่อของการปฏิบัติการอยู่ที่การกระทำ (mediated action) หรือ ในระดับของการวิเคราะห์จะเรียกว่า การกระทำทางสังคม (social action) (Scollon and Scollon, 2004b., pp. i, 8, 13) วิธีวิทยาที่ถูกเสนอขึ้นนี้สกอลลอนต้องการเสนอการวิเคราะห์ วาทกรรมที่แตกต่างจากสิ่งที่สำนักคิดสายวาทกรรมแนววิพากษ์เสนอ เธอกล่าวว่า การวิเคราะห์วาทกรรมแนววิพากษ์ยังคงมีช่องว่างระหว่าง การวิเคราะห์ตัววาทกรรมกับการกระทำทางสังคมอยู่มาก เพราะจุดสนใจของการวิเคราะห์วาทกรรมแนววิพากษ์มักสนใจไปที่ตัวบท (text) และคำกล่าว (talk) มากกว่าการกระทำทางสังคม (social action) เธอจึงเสนอการวิเคราะห์ วาทกรรมที่เรียกว่า การวิเคราะห์วาทกรรมเชื่อมต่อ (Mediated Discourse Analysis) ใช้คำย่อว่า MDA โดยมีจุดมุ่งหมายการวิเคราะห์ร่วมกันกับการ วิเคราะห์วาทกรรมแนววิพากษ์ กล่าวคือ มุ่งจุดสนใจการวิเคราะห์ปัญหา ที่เกิดขึ้นในทางสังคม มองวาทกรรมในฐานะการกระทำทางสังคมที่มีมิติ ของอำนาจ ความไม่เท่าเทียมกันเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่แตกต่างกันตรงที่

กระบวนการในการวิเคราะห์ที่มุ่งความสำคัญไปที่ การกระทำทางสังคม มากกว่าวาทกรรม หรือภาษา รวมทั้งให้ความสำคัญกับสถานที่ หรือบริบท ที่การกระทำทางสังคมได้เกิดขึ้นจริง ไม่ใช่การวิเคราะห์ที่เน้นแต่เพียงตัวบท นอกจากนั้น MDA ยังมองว่าสังคม และวัฒนธรรม ถูกผลิตสร้างขึ้นในระดับ ปฏิบัติการที่มีความหลากหลาย ซ้อนทับกันของทั้งสิ่งที่เป็นวาทกรรม และ ไม่ใช่วาทกรรม ซึ่งได้แก่ วัตถุ และองค์ประกอบของคนที่เกี่ยวข้องแสดง การกระทำ ขณะที่วาทกรรมแนววิพากษ์มองว่าวาทกรรมเป็นสิ่งที่ผลิตสร้าง สังคมและวัฒนธรรม (Scollon, 2001, pp. 140-141)

การวิเคราะห์วาทกรรมเชื่อมต่อ เป็นการวิเคราะห์วงกลมของ วาทกรรมที่วาทกรรมในรูปแบบหลากหลาย และซับซ้อน ซ้อนทับกัน ไม่เพียง แต่ในรูปของตัวบท แต่ยังมีภาพ เสียง ผู้กระทำทางสังคม (social actors) เข้ามาเกี่ยวข้องในเหตุการณ์ จุดสนใจที่ต้องการวิเคราะห์ได้แก่จุดเชื่อมต่อ ประสานของวาทกรรมต่าง ๆ ที่กลายมาเป็นการกระทำเชิงเชื่อมต่อ (mediated action) ซึ่งถือเป็นสิ่งที่นักวิจัยจะต้องวิเคราะห์ในบริบท สถานการณ์ ทางสังคมนั้นเกิดขึ้น และเกิดการเปลี่ยนผ่านการกระทำ เรียกพื้นที่ที่ความ หลากหลายทางวาทกรรม ภาพ วัตถุ มาเชื่อมต่อกันนี้ว่าเป็นพื้นที่การเชื่อมต่อ ของปฏิบัติการ (nexus of practice) (Scollon, 2007, pp. 5-6)

การวิเคราะห์จึงจะต้องกำหนดพื้นที่ของการวิเคราะห์ (zone of identification) ซึ่งเป็นพื้นที่การเชื่อมต่อของปฏิบัติการ เป็นสถานที่ที่ผู้วิจัย เข้าสู่สนาม ร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับปฏิบัติการยอมรับร่วมกัน ในสถานที่ จะต้องเป็นพื้นที่ร่วมกันของวาทกรรมทั้งในรูปของตัวบท ภาพ เสียง ตลอดจน แบบแผนการปฏิสัมพันธ์ที่ชี้แนะการกระทำ วัตถุสิ่งของ ตลอดจนผู้กระทำการ ได้มาเชื่อมต่อกัน (Scollon and Scollon, 2004a, p. 11) จนเกิดเป็นรูปธรรม ของการกระทำทางสังคมที่ถือเป็นจุดศูนย์กลางของการวิเคราะห์ กล่าวในอีก ทางหนึ่งก็คือ พื้นที่ของการวิเคราะห์ก็คือพื้นที่การเชื่อมต่อของปฏิบัติการที่

ผู้วิเคราะห์กำหนดขึ้น เพื่อใช้ในการวิเคราะห์การกระทำเชิงเชื่อมต่อ ในพื้นที่ของการวิเคราะห์ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วนที่มาซ้อนทับกัน โดยมีการกระทำเชิงเชื่อมต่อ หรือการกระทำทางสังคมเป็นศูนย์กลางดังภาพ

ที่มา: Nexus Analysis: Discourse and the Emerging Internet p. 154

หลักการสำคัญของการวิเคราะห์จึงอยู่ที่จุดศูนย์กลางของการทับซ้อนของสิ่งที่เป็นวาทกรรมและไม่ใช่วาทกรรม ในฐานะเป็นการกระทำทางสังคม (social action) ที่ผู้ศึกษาต้องการเห็น หรือต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลง เป็นอุดมการณ์ที่ต้องการไปให้ถึง (Scollon and Scollon, 2004b., p. 154) แต่ปรากฏการณ์ทางสังคมไม่ใช่การศึกษาเงื่อนไข มโนทัศน์ หรือการใช้วิธีการศึกษาแบบเดียวแล้วจะสามารถเข้าถึงหรือทำความเข้าใจได้ แต่จำเป็นต้องลงศึกษาในรายละเอียด เฉลี่ยหน้ากับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ในบริบทของสถานการณ์นั้นๆ พิจารณาทั้งในมิติทางประวัติศาสตร์ ตัวบุคคล วาทกรรม ระบบสัญลักษณ์ วิธีวิทยาที่เหมาะสมสำหรับการวิเคราะห์ แนวนี้จึงเป็นวิธีวิทยาที่ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในสนามของปรากฏการณ์

ที่เกิดขึ้นในลักษณะการศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) มีจุดสนใจการวิเคราะห์ที่ภาษา ทั้งภาษาพูด เขียน และภาษาที่เป็นระบบสัญลักษณ์ แต่ภาษาในที่นี้ไม่ได้หมายถึงภาษาที่หยุดนิ่ง แต่เป็นปฏิบัติการทางสังคม โดยมีจุดศูนย์กลางของการวิเคราะห์ที่การกระทำทางสังคม อาจเรียกว่าเป็นการศึกษา “ชาติพันธุ์วรรณาเชิงภาษา” (linguistic ethnography) (Scollon and Scollon, 2007, pp. 608-625) งานศึกษาที่ใช้การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อจึงมีลักษณะเป็นการศึกษาในบริบทเฉพาะ มีจุดมุ่งหมายของการวิเคราะห์ที่ชัดเจน ใช้หน่วยในการศึกษาที่หลากหลาย ยกตัวอย่าง การศึกษาพฤติกรรม การชื้อน้ามะเขือเทศกระป๋อง การที่ผู้บริโภคจะเลือกชื้อน้ามะเขือเทศบนชั้นวางในห้างสรรพสินค้ามีเงื่อนไขขององค์ประกอบในแต่ละด้านนับตั้งแต่ตัวสินค้าซึ่งผู้บริโภคจะพิจารณาที่ฉลากแสดงคุณสมบัติของสินค้า การจัดวางภาพลักษณ์ให้กับตัวสินค้า ตำแหน่งของการวางกระป๋องน้ามะเขือเทศ ป้ายราคา และข้อความจูงใจต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นวาทกรรมในสถานที่ (discourse in place) ขณะที่ผู้บริโภคแต่ละคนจะมีลักษณะแตกต่างกัน ประสบการณ์ของการชื้อ การยอมรับหรือประสบการณ์ที่เคยมีต่อข้อมูลซึ่งแสดงบนตัวสินค้า ตลอดจนการได้รับคำบอกเล่าจากเพื่อนบ้าน จากรายการอาหาร เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้แก่ภูมิหลัง ประสบการณ์ของผู้ชื้อ (historical body) นอกจากนี้ยังมีแบบแผนของการปฏิสัมพันธ์ที่มีมาก่อนแล้ว (the interaction order) ในกรณีของการชื้อน้ามะเขือเทศ แบบแผนการปฏิสัมพันธ์ ได้แก่ รายการชื้อ (shopping list) และรายการอาหารซึ่งเป็นความตั้งใจที่จะใช้น้ามะเขือเทศในการประกอบอาหาร สิ่งเหล่านี้ล้วนประกอบกันเข้าก่อนจะตัดสินใจเลือกชื้อน้ามะเขือเทศของผู้บริโภค (Scollon, 2005, pp. 467-489) การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อถูกนำไปใช้ในหลายสาขาวิชา ทั้งในด้านวิเคราะห์วาทกรรม วัฒนธรรมศึกษา ศัญญาวิทยา ตลอดจนสาขาด้านการศึกษา อาทิ การศึกษากระบวนการเล่นตุ๊กตาเจ้าหญิงในการ์ตูนดิสนีย์

โดยศึกษาการเล่น การสวมบทบาทสมมติ การเขียนข้อความบนสมุด หรือบนกระดานของเด็กผู้หญิง ซึ่งพบว่าการเล่นภายใต้การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อได้แสดงให้เห็นถึงการต่อรองความหมายของเจ้าหญิงจากเรื่องราวในการ์ตูน มาสู่การสวมบทบาทสมมติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงเพศสภาพ (gender) และการต่อรองของเด็กผู้หญิงภายใต้บริบททางวัฒนธรรม แบบแผนการปฏิสัมพันธ์ และรูปสัญลักษณ์ของตุ๊กตา งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าการเล่นตุ๊กตาไม่ได้มีความหมายที่อธิบายแบบง่าย ๆ ของการจัดวางบทบาทของตนเอง ในฐานะเป็นเจ้าหญิงที่รอให้เจ้าชายมาขอแต่งงาน แต่มีการต่อรอง ปรับเปลี่ยนถ้อยคำบรรยายเรื่องราว วิธีการเผชิญหน้ากับข้อกำหนดทางสังคมที่สร้างอัตลักษณ์ให้กับเจ้าหญิงในเทพนิยาย มาสู่การปรับเปลี่ยนคุณลักษณะของเจ้าหญิงในลักษณะการตอบโต้และสร้างความเป็นตัวของตัวเองของผู้เล่น (Wohlwend, 2009, pp. 57-83) หรือในกรณีของงานด้านสวัสดิการทางสังคม ที่ต้องการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุจากเดิมที่เคยมีลักษณะยอมตาม (passive) แยกตัวโดดเดี่ยวออกจากสังคม ก้าวไม่ทันเทคโนโลยี และข้อมูลข่าวสาร โดยศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ให้แก่ผู้สูงอายุขององค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในประเทศโปแลนด์ พบว่า กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ให้ผู้สูงอายุติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความกระตือรือร้นตอบสนองต่อข้อมูลข่าวสาร และมีกิจกรรมร่วมกับสมาชิกคนอื่นในชุมชน พบว่าการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้กับผู้สูงอายุเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน และต้องให้ความสำคัญกับเงื่อนไขที่หลากหลายซึ่งทับซ้อนกันอยู่ ทั้งตัวผู้สูงอายุที่มีลักษณะแตกต่างกัน วาทกรรมในองค์กร พื้นที่และวัตถุสิ่งของ ในบริบทของการปฏิบัติงานด้านสวัสดิการสังคม กระบวนการสร้างอัตลักษณ์จำเป็นต้องทำความเข้าใจ วาทกรรม (discourse) ตัวผู้สูงอายุ (historical body) และแบบแผนการปฏิสัมพันธ์ (interaction order) ก่อนที่จะออกแบบกิจกรรมในภาคปฏิบัติ สิ่งสำคัญคือในการปฏิบัติงานด้าน

สวัสดิการแก่ผู้สูงอายุจะต้องรับฟังเสียงผู้รับบริการ การจัดบริบทให้มีโอกาสในการพูดสะท้อนความเห็น การรวบรวมความรู้ใหม่ๆ ซึ่งต่างไปจากวิธีการปฏิบัติแบบเดิมที่ไม่รับฟังความเห็น แต่ใช้ความรู้เดิมที่จัดประเภทให้กับผู้สูงอายุอย่างตายตัว ขณะเดียวกันแบบแผนการปฏิสัมพันธ์ที่ผู้สูงอายุต้องการ คือ การไม่ปฏิบัติในฐานะที่เป็นคนแก่ แต่ให้ปฏิบัติในฐานะที่เป็นผู้มีความรับผิดชอบ มีศักยภาพที่จะลงทุน หรือริเริ่มกระทำทางสังคม และมีวินัยในตนเอง (Wilinska, 2011, pp. 346-363) จะเห็นได้ว่าการวิเคราะห์ความเชื่อมต่อได้เปิดมุมมองของเงื่อนไข องค์ประกอบที่หลากหลายมาซ้อนทับกันในการค้นหาการกระทำทางสังคมที่ต้องการไปให้ถึง ซึ่งไม่ได้ยึดติดอยู่กับตัวแปร ปัจจัย หรือโมโนทัศน์เฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่มีลักษณะเปิดกว้างในการตีความ ไม่ลดทอนความหลากหลาย ซับซ้อน ทั้งยังเปิดโอกาสให้เกิดการผลิตสร้างความรู้ที่เกิดจากผู้กระทำทางสังคมในบริบทที่เกิดขึ้นจริง

สำหรับการวิเคราะห์ความเชื่อมต่อที่นำมาใช้ในบทความนี้ได้กำหนดเป้าหมายของการวิเคราะห์ การกระทำทางสังคม (social action) ได้แก่ การปฏิสัมพันธ์กันของคนกลุ่มต่างๆ ที่เข้ามาแสดงการกระทำต่อกันในพื้นที่ทางสังคมของศูนย์การเรียนรู้ ภายใต้แบบแผนการปฏิสัมพันธ์และวาทกรรมในสถานที่ของศูนย์การเรียนรู้ โดยพิจารณาถึงลักษณะการกระทำทางสังคมที่จะสร้างให้เกิดความมั่นคง ยั่งยืนของการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งหลักการสำคัญที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนของศูนย์การเรียนรู้คือ การสร้างให้เกิดสำนึกความเป็นเจ้าของให้กับสมาชิกในชุมชน (UNESCO, 2011, p. 2) ทั้งนี้ชุมชนจะประสบผลสำเร็จในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนได้อย่างไร ยั่งยืน จะต้องจัดกระบวนการภายใต้การสร้างความรู้ของผูกพันกับชุมชน (community engagement) โดยสมาชิกในชุมชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวคิด จุดมุ่งหมาย และร่วมดำเนินการในกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ ภายใต้พื้นฐานในบริบทเฉพาะทางสังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่น

ที่แตกต่างกันไป นอกจากนั้นกิจกรรมการเรียนรู้จะต้องตอบสนอง ต่อวิถีชีวิตประจำวัน และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในอาชีพและดำรงชีวิตของสมาชิกในชุมชนได้อย่างแท้จริง (Department of Health and Human Service, 2011, p. 3-4) ดังนั้นในการวิเคราะห์นี้จึงมุ่งที่จะตอบคำถามว่า ทำอย่างไรสมาชิกในชุมชน จึงจะมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของ ศูนย์การเรียนรู้ ช่วยกันบริหารจัดการ ให้ศูนย์การเรียนรู้สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง และเป็นกลไกสำคัญในการอนุรักษ์ พื้นฟู สิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยมีองค์ประกอบที่จะต้องพิจารณาในฐานะที่เป็นวงกลมของวาทกรรม ที่เข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งมีความซับซ้อนเชื่อมโยงกันเป็นโครงข่าย ระหว่างผู้กระทำ (social actors) กับวาทกรรมแวดล้อมที่อยู่ในบริบทขณะนั้น การวิเคราะห์จะพิจารณาใน 3 องค์ประกอบ (Scollon and Scollon, 2004b.; Scollon, 2005 pp. 469-472; Scollon, 2007 pp. 5-9)

ร่างกาย (historical body) ของผู้แสดงการกระทำ ร่างกายในที่นี้มองในฐานะที่เป็น “ฮาบิทัส” กล่าวคือเป็นที่รวบรวมสั่งสม ประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ แนวโน้มของการตัดสินใจ อุปนิสัย ตามมโนทัศน์ว่าด้วยทุน และฮาบิทัส ของบูดีเยอร์ การวิเคราะห์จึงจำเป็นต้องวิเคราะห์ให้เห็นถึงลักษณะของผู้กระทำที่เข้ามาเกี่ยวข้องแสดงการกระทำทางสังคม ความถี่ ความตั้งใจ แบบแผนของการปฏิบัติ อารมณ์ความรู้สึก แรงจูงใจ ในสิ่งที่จะได้รับตอบแทน ในขณะที่ผู้กระทำได้เข้ามามีส่วนในสถานการณ์ในที่นี้ร่างกายของผู้กระทำคือ ลักษณะของสมาชิกในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร มีอาชีพที่ต้องทำงานกลางแจ้ง มีความรู้และประสบการณ์ในการทำการเกษตร การดูแลรักษาป่า และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ บางส่วนเป็นผู้นำท้องถิ่นซึ่งจะมีสถานะเป็นผู้มีหน้าที่ในการดูแลค่าใช้จ่าย วางแผน มอบหมายงานให้กับสมาชิกในการดำเนินศูนย์การเรียนรู้ด้วย นอกจากนั้นยังมีส่วนที่ควรนำมาวิเคราะห์ร่วมด้วยคือ ลักษณะของผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชม

ศูนย์ ซึ่งเป็นประชาชนที่เดินทางเข้ามาจากต่างถิ่น ส่วนใหญ่รับราชการ หรือ
เป็นผู้นำชุมชน

วาทกรรมในสถานที่ (discourse in place) ได้แก่ ตัวบท ภาพ
เสียง วัตถุ ที่ปรากฏตัวขึ้นในสถานที่ที่การกระทำนั้นได้เกิดขึ้น ซึ่งถูกนำเสนอ
ในฐานะองค์ประกอบของสถานที่ ช่วยกำกับโน้มน้าวการแสดงการกระทำ
ซึ่งในที่นี้ได้แก่ วัสดุ อุปกรณ์ สิ่งปลูกสร้าง สิ่งอำนวยความสะดวก ป้ายนิเทศ
แผนที่ อุปกรณ์เพื่อช่วยในการนำเสนอ บรรยาย ที่ประกอบกันขึ้นเป็นศูนย์
การเรียนรู้ เมื่อมีผู้เข้ามาเยี่ยมชม ศึกษาดูงาน วาทกรรมที่ปรากฏในสถานที่
ที่ไม่เพียงแต่ช่วยกำกับการแสดงการกระทำเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึง
สิ่งที่เรียกว่า แบบแผนของการปฏิสัมพันธ์ซึ่งเป็นแบบแผนที่มีสมาชิกศูนย์
ร่วมกันสร้างขึ้น

แบบแผนการปฏิสัมพันธ์ (the interaction order) คือ แบบแผนที่
คอยกำกับ โน้มน้าวให้เกิดการแสดงการกระทำ ในบริบททางสังคม ซึ่งสังคม
ได้รับการยอมรับร่วมกันในสังคมเมื่อผู้กระทำเข้าสู่สถานที่ (taking place) อาจ
เป็นกฎ ระเบียบ บรรทัดฐาน ที่ถูกสร้างขึ้นมาก่อน ช่วยให้วาทกรรมที่ปรากฏ
ในสถานที่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ในกรณีศูนย์การเรียนรู้ แบบ
ของการปฏิสัมพันธ์ที่รับรู้ร่วมกันก็คือ การเข้ามาเยี่ยมชมเป็นหมู่คณะ ผู้มา
เยี่ยมชมมีสถานะเป็นผู้มาศึกษาดูงานพร้อม ๆ กับการท่องเที่ยวเรียนรู้ ขณะที่
สมาชิกในชุมชนเป็นผู้ให้การต้อนรับ บรรยายสรุป และนำชม ศูนย์การเรียนรู้
จึงจำเป็นต้องมีสิ่งปลูกสร้างเพื่อให้การต้อนรับผู้เข้ามาเยี่ยมชม ใช้เป็นสถานที่
บรรยายสรุปเรื่องราว ประวัติความเป็นมา และชี้แจงกำหนดการ ขั้นตอนการ
ปฏิบัติต่าง ๆ ขณะเดียวกันแบบแผนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของศูนย์
การเรียนรู้ กับผู้เข้ามาเยี่ยมชม นอกจากจะเป็นเจ้าของบ้านกับแขกผู้มาเยี่ยม
เยือนแล้ว ยังมีสถานะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้กับผู้รับความรู้ รวมทั้งในฐานะ
ผู้ให้บริการและผู้มารับบริการด้วย แบบแผนการปฏิสัมพันธ์ในการดำเนินงาน
ของศูนย์การเรียนรู้จึงแตกต่างและมีลักษณะเฉพาะของตนเอง

การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อ (nexus analysis) ในบทความนี้เป็นไปเพื่อตอบคำถามว่า ศูนย์การเรียนรู้ควรมีการดำเนินการอย่างไรจึงจะสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง ยั่งยืน โดยที่สมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ โดยข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์เป็นข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยภาคสนาม ดังนั้นการวิเคราะห์ในบทความนี้จึงมีลักษณะเป็นการตีความใหม่ภายใต้กรอบแนวคิดที่แตกต่างจากกรอบแนวคิดที่ใช้ในการทำวิจัยแต่จะเป็นการวิเคราะห์วาทกรรมที่มาซ้อนทับกัน เป็นโครงข่ายทางวาทกรรมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ ซึ่งจะพิจารณาจากลักษณะความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันระหว่างวาทกรรมกับการกระทำทางสังคม โดยพิจารณาจากข้อมูลในภาพรวมที่ได้จากการวิจัยศูนย์การเรียนรู้ทั้ง 18 ศูนย์ ดังนั้นพื้นที่ของการวิเคราะห์ (zone of identification) ซึ่งเป็นพื้นที่การเชื่อมต่อของปฏิบัติการจึงเป็นพื้นที่ที่ผู้เขียนสร้างขึ้นจากข้อมูลที่ได้จากผลการวิจัย ในลักษณะการบูรณาการพื้นที่ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อใช้เป็นตัวแทนของทั้ง 18 ศูนย์การเรียนรู้ โดยจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะร่วมกันที่พบในแต่ละองค์ประกอบตามแนวคิดของการวิเคราะห์ ที่จะสร้างให้เกิดความมั่นคง ยั่งยืน ของการดำเนินการศูนย์การเรียนรู้ และในการอภิปรายผลจะเสนอมุมมองที่มีต่อศูนย์การเรียนรู้ในฐานะที่เป็นการกระทำทางสังคม ซึ่งเป็นมุมมองที่แตกต่างไปจากการมองศูนย์การเรียนรู้ในฐานะองค์การทางสังคม

ลักษณะของศูนย์การเรียนรู้ที่ใช้ในการวิเคราะห์

ศูนย์การเรียนรู้ที่น่ามาใช้ในการวิเคราะห์บทความนี้ทั้งหมดเป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แบ่งตามลักษณะโครงการได้เป็น 8 ประเภท ตั้งอยู่ในพื้นที่ทั้งกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ รวม 10 จังหวัด 18 ศูนย์การเรียนรู้ ดังนี้

ตารางที่ 1 ประชากร และกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยของศูนย์การเรียนรู้แต่ละชนิด

ประเภทศูนย์การเรียนรู้	ที่ตั้ง
ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนปลอดขยะ	1. จังหวัดสกลนคร ชุมชนบ้านใหม่ หมู่ที่ 1 ถ.วานรนิวาส-บึงกาฬ ต.พังโคน อ.พังโคน 2. จังหวัดสกลนคร ชุมชนบ้านหนองสระพัง หมู่ ที่ 5 ถ.วานรนิวาส-บึงกาฬ ต.พังโคน อ.พังโคน 3. จังหวัดพิษณุโลก ชุมชนสระสองห้อง 2/63 ข.สระสองห้อง ถ.เทพารักษ์ ต.ในเมือง อ.เมือง 4. กรุงเทพฯ ชุมชนสื่อสารรวมใจสามัคคี กองพัน ทหารสื่อสาร ที่ 21 เลขที่ 126 ถ.พหลโยธิน แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน
ศูนย์การเรียนรู้ธนาคาร ขยะรีไซเคิล (ในโรงเรียน)	5. จังหวัดนครสวรรค์ โรงเรียนวัดหนองไร่ หมู่ที่ 5 ถ.ลาดยาว-หนองสังข์ ต.เนินขี้เหล็ก อ.ลาดยาว 6. จังหวัดชุมพร โรงเรียนมาบอำมฤต หมู่ที่ 2 ต.ดอนยาง อ.ประทิว
ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ปลอดการเผาบรรเทาโลกร้อน	7. จังหวัดลำปาง ชุมชนบ้านสามขา หมู่ที่ 6 ต.หัวเสือ อ.แม่ทะ 8. จังหวัดเชียงใหม่ บ้านม้งดอยปุย หมู่ที่ 6 ต.สุเทพ อ.เมือง 9. จังหวัดเชียงราย บ้านแม่ยางมัน หมู่ที่ 4 ต.ศรีถ้อย อ.แม่สรวย 10. จังหวัดพะเยา ชุมชนบ้านร่องป่อ หมู่ที่ 7 ต.ดงเจน อ.ภูกามยาว 11. จังหวัดน่าน ชุมชนบ้านผาขาว หมู่ที่ 4 ต.บ่อ อ.เมือง

ประเภทศูนย์การเรียนรู้	ที่ตั้ง
พื้นที่เรียนรู้เครือข่าย ทสม.*	12. จังหวัดเชียงใหม่ พื้นที่เรียนรู้ ทสม. ด้านการจัดการไฟฟ้าหมอกควันและการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร ต.บ้านหลวง อ.จอมทอง 13. จังหวัดสกลนคร พื้นที่เรียนรู้ ทสม. ด้านความมั่นคงทางอาหารบ้านหนองบัวสร้าง ต.กุมเจียน อ.กุสุมาลย์
ศูนย์การเรียนรู้ผ้าทอที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม	14. จังหวัดลำปาง กลุ่มชุมชนผ้าฝ้ายปั่นมือย้อมสีธรรมชาติบ้านนาเดา เลขที่ 198 หมู่ที่ 6 ต.เสริมซ้าย อ.เสริมงาม
ศูนย์การเรียนรู้การผลิตกระดาษที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม	15. จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มหัตถกรรมสุดาร์ตน์กระดาษสา บ้านต้นเปา เลขที่ 92/2 หมู่ที่ 1 ต.ต้นเปา อ.สันกำแพง
ศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนต้นแบบการจัดการสิ่งแวดล้อม (ชุมชนสีเขียว)	16. จังหวัดสกลนคร เทศบาลตำบลพังโคน อ.พังโคน 17. จังหวัดสกลนคร เทศบาลตำบลกุดบาก ต.กุดบาก อ.กุดบาก
ศูนย์การเรียนรู้เมืองต้นแบบสิ่งแวดล้อมยั่งยืนอาเซียน	18. จังหวัดเชียงราย เทศบาลนครเชียงราย อ.เมือง

* ทสม. ย่อมาจาก อาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน เป็นบุคคลที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแต่งตั้งขึ้น เพื่อเป็นอาสาสมัครทำงานด้านการอนุรักษ์ สงวนคุ้มครอง และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตนเอง มีชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า Natural Resources and Environmental Protection Volunteer (NEV) พื้นที่เรียนรู้เครือข่าย ทสม. จะประกอบไปด้วยศูนย์การเรียนรู้หลายศูนย์ตั้งอยู่ในเขตตำบล หรืออำเภอเดียวกัน โดยมี ทสม. เป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ ซึ่งแต่ละศูนย์จะมีกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมร่วมกัน

เหตุผลเริ่มแรกของการดำเนินกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมก่อน
ที่จะเกิดเป็นศูนย์การเรียนรู้มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือเริ่มต้นจากความ
ต้องการพื้นฐานของชุมชน โดยคนในชุมชนได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมด้าน
สิ่งแวดล้อม เพื่อตอบสนองต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน ยกเว้นศูนย์
การเรียนรู้เทศบาลนครเชียงราย ที่มีจุดเริ่มต้นมาจากการเป็นเทศบาลนำอยู่
อย่างยั่งยืน ยกกระดับมาสู่เมืองต้นแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมยั่งยืนเทศบาล
นครเชียงราย ในจำนวน 18 ศูนย์การเรียนรู้ เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่ชุมชน และ
องค์กรภาคประชาชนเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบมีจำนวน 10 ศูนย์ ศูนย์ภายใต้
ความรับผิดชอบของเทศบาลจำนวน 3 ศูนย์ ศูนย์ภายใต้ความรับผิดชอบของ
โรงเรียน 2 ศูนย์ ศูนย์ภายใต้ความรับผิดชอบของผู้ประกอบการ 2 ศูนย์ และ
ศูนย์ภายใต้ความรับผิดชอบของกองพันทหารสื่อสารที่ 21 จำนวน 1 ศูนย์
อย่างไรก็ตามศูนย์การเรียนรู้เกือบทั้งหมดเป็นศูนย์ที่ประชาชนในชุมชนเป็น
ผู้บริหารจัดการ ยกเว้นศูนย์การเรียนรู้เมืองต้นแบบสิ่งแวดล้อมยั่งยืนอาเซียน
เทศบาลนครเชียงราย ที่ผู้บริหารจัดการเป็นเจ้าหน้าที่ของเทศบาล

ในด้านการจัดการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้จะประกอบด้วยฐาน
การเรียนรู้ย่อยอยู่ระหว่าง 3-6 ฐาน

สามารถแยกประเภทกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมดได้เป็น 9 ประเภท
ได้แก่

1. การจัดการขยะ ประกอบด้วย การคัดแยก การแสดงขยะเป็น
พิษ การบีบอัดขยะ ถนนปลอดถังและธนาคารขยะ
2. ด้านการทำปุ๋ยอินทรีย์ ประกอบด้วย การทำปุ๋ยหมัก น้ำหมัก
ชีวภาพ ปุ๋ยจากมูลไส้เดือน
3. ด้านพลังงาน ได้แก่ ตู้อบพลังงาน เตาประหยัดพลังงาน
เตาเผาถ่าน แก๊สชีวภาพจากขยะ
4. ด้านการเกษตร ได้แก่ การปลูกพืชผัก และข้าวอินทรีย์ แปลง

ผักสวนครัวรั้วกินได้ สวนสมุนไพร ผักอินทรีย์โครงการหลวง สวนป่าสาม
อย่างประโยชน์สี่อย่าง และการทำการเกษตรผสมผสาน

5. การจัดการป่า ประกอบด้วย การลาดตระเวนป่า การทำฝาย
ชะลอน้ำ การทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า

6. กระบวนการผลิตผ้าทอ และกระดาษสา

7. การจัดการน้ำ ประกอบด้วยการจัดการแหล่งน้ำขนาดใหญ่
และน้ำเสียจากการผลิต

8. ด้านอาชีพซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ได้แก่
การเลี้ยงกบ เลี้ยงปลากระชัง การตัดเหล็ก การผลิตข้าวแคบสมุนไพร การ
ผลิตน้ำยาอเนกประสงค์

9. อื่น ๆ เป็นฐานเรียนรู้แสดงป้ายนิทรรศการ ในด้าน ศูนย์
แพทย์อาสาฉุกเฉิน หน่วยบรรเทาสาธารณภัย ฐานข้อมูลชุมชน

ประเภทกิจกรรมทั้ง 9 กิจกรรมข้างต้น เป็นการจัดกลุ่มเพื่อให้
เห็นการจัดการเรียนรู้ของศูนย์การเรียนรู้ทั้ง 18 ศูนย์ ในแต่ละประเภท
กิจกรรมยังมีการแบ่งฐานการเรียนรู้ย่อยออกไปได้อีก เช่น การผลิตผ้าทอ
แบ่งฐานการเรียนรู้เป็น การตีฝ้าย การย้อมคราม การทอ และการบำบัด
น้ำเสีย รวมทั้งจุดแสดงสินค้า นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมที่สืบเนื่องมาจาก
การเรียนรู้อีกจำนวนมาก โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโครงการด้านขยะ
นับได้ว่ามีกิจกรรมมากที่สุด

กิจกรรมในรอบปี 2558 ของศูนย์การเรียนรู้ในแต่ละแห่ง พบว่า
มีลักษณะการจัดกิจกรรมใน 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. การต้อนรับ บรรยาย สาธิต และนำชมศูนย์การเรียนรู้
ซึ่งเป็นกิจกรรมโดยปกติของ ศูนย์การเรียนรู้ทุกศูนย์

2. กิจกรรมพิเศษที่เริ่มจัดขึ้นโดยศูนย์การเรียนรู้ เป็นกิจกรรม
รณรงค์ ส่งเสริมการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ กิจกรรมเหล่านี้ได้แก่

กิจกรรมด้านการจัดการขยะ ประกอบด้วย จัดผ้าป่า (ขยะ) ไร่ไชเคิล บุหรี่ไชเคิลแสดงสิ่งประดิษฐ์จากขยะ เดินรณรงค์ลดปริมาณขยะ การประกวดการแต่งกาย จัดนิทรรศการนอกสถานที่ ตลาดนัดสินค้ามือสอง รณรงค์การใช้ถุงผ้า แก้วน้ำส่วนตัว

กิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่า ปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ ร่วมกันทำ แนวกันไฟ อบรบชาวบ้านด้านการป้องกันไฟป่า พิธีบวชป่า ก่อสร้างฝายชะลอน้ำ ปลูกหญ้าแฝก ปลูกผักหวานพืชสมุนไพรในป่าธรรมชาติ

กิจกรรมด้านการเรียนการสอน จัดนิทรรศการวันสิ่งแวดล้อม ประกวดเขียนคำขวัญด้านสิ่งแวดล้อม

กิจกรรมการอบรม (เฉพาะศูนย์การเรียนรู้เทศบาลนครเชียงราย) จัดการอบรมเรื่องภัยแล้ง การอบรมการผลิตอาหารปลา อบรมเรื่องภัยพิบัติ

ร่างกายของผู้กระทำทางสังคม

ผู้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้ มีสถานะที่แตกต่างกัน จำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้นำที่รับผิดชอบกำกับดูแลศูนย์การเรียนรู้ กลุ่มสมาชิกหรือประชาชนในชุมชนที่ศูนย์การเรียนรู้ตั้งอยู่ และสุดท้ายคือ กลุ่มผู้เข้ามาเยี่ยมชมศูนย์ โดยในแต่ละกลุ่มมีการปฏิบัติการและมีเป้าหมายที่แตกต่างกันดังนี้

1. ผู้นำ หรือผู้บริหารศูนย์การเรียนรู้ เป็นประชาชนในพื้นที่ทั้งหมดมีตำแหน่งทางการอื่นๆ อยู่แล้ว โดยเฉพาะเป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังมีผู้นำที่มีฐานะเป็นประธานกลุ่ม วิสาหกิจชุมชน ในศูนย์ที่จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนซึ่งมีอยู่จำนวน 4 ศูนย์ จาก 18 ศูนย์ สำหรับสมาชิกในระดับแกนนำของศูนย์การเรียนรู้ในการจัดการป่าไม้ กลุ่มนี้ มักจะมีตำแหน่งเป็นกรรมการเครือข่ายป่า และเครือข่ายลุ่มน้ำร่วมด้วย เช่นเดียวกับตำแหน่ง ทสม. หรืออาสาสมัครพิทักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้มีลักษณะซ้อนทับกันกล่าวคือ บุคคลที่เป็นแกนนำหนึ่งคนจะมีตำแหน่งที่เป็นทางการและตำแหน่งอาสาสมัครอีกหลายตำแหน่ง ผู้นำ หรือผู้บริหารศูนย์ทั้งหมดไม่มีเงินรายได้ประจำ ทุกคนที่เข้ามาทำงานในลักษณะอาสาสมัคร และมีงานประจำอื่น ๆ ที่ต้องทำ การให้ความสำคัญกับงานบริหารศูนย์ที่สังกัดหน่วยราชการจึงขึ้นอยู่กับผู้บังคับบัญชาสูงสุดของหน่วยงานนั้นว่า ให้ความสำคัญกับการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้มากน้อยเพียงใด หากไม่ให้ความสำคัญกิจกรรมของศูนย์ก็จะลดน้อยลง ดังเช่น ศูนย์การเรียนรู้ในโรงเรียนหลายแห่งมีฐานการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมหลายฐาน แต่ส่วนใหญ่อุปกรณ์ใช้การไม่ได้ และไม่มีการดำเนินกิจกรรมในฐานการเรียนรู้นั้นแล้ว ยกเว้นการดำเนินงานธนาคารขยะที่ได้แก่นักเรียนเป็นผู้ดำเนินการยังมีการดำเนินกิจกรรมต่อเนื่อง

การทำงานในลักษณะอาสาสมัครของกลุ่มผู้นำศูนย์จึงมีแรงจูงใจการเข้ามาบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้แบบไม่ต่อเนื่อง กล่าวคือ ศูนย์การเรียนรู้ไม่ใช่องค์กรที่เป็นตัวของตัวเอง หากแต่เป็นพื้นที่การกระทำทางสังคมที่ผันแปรไปตามยุคสมัย ชั่วเวลา และนโยบายการพัฒนา ศูนย์การเรียนรู้บางแห่งมีสถานะเป็นกลุ่ม การพัฒนาของหลากหลายหน่วยงานในศูนย์การเรียนรู้เดียวกัน กล่าวคือ เป็นศูนย์การเรียนรู้ปลอดการเผา ของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นศูนย์การเรียนรู้การจัดการทรัพยากรของบริษัท เอส ซี จี (บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด มหาชน) เป็นศาลาประชาคม ของกระทรวงมหาดไทย หรือกรณีศูนย์การเรียนรู้ด้านความมั่นคงทางอาหารแห่งหนึ่งในจังหวัดสกลนคร นอกจากจะเป็นศูนย์การเรียนรู้ของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้วยังมีสถานะเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สินค้า OTOP 4 ดาวของกรมการพัฒนาชุมชน เป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยและแหล่ง

เรียนรู้ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ดังนั้นการแสดงบทบาทผู้นำผ่านการดำเนินงานของศูนย์จึงขึ้นอยู่กับว่าศูนย์การเรียนรู้นั้นสอดคล้องกับนโยบายโครงการพัฒนาของหน่วยงานใดในช่วงเวลานั้น ๆ งบประมาณ และผลงานที่เกิดขึ้นในช่วงที่หน่วยงานของรัฐกำลังรณรงค์ หรือมีสถานการณ์เร่งด่วน จึงเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ศูนย์การเรียนรู้มีกิจกรรมที่สอดคล้องกับงบประมาณที่ส่งผ่านเข้ามา การทำงานในศูนย์การเรียนรู้จึงเป็นการส่งเสริมบทบาทผู้นำที่มีอยู่เดิมให้เข้มแข็ง และได้รับความเชื่อถือศรัทธามายิ่งขึ้นในชุมชน

2. สมาชิกในชุมชน กลุ่มประชาชนในพื้นที่ผู้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ เกือบทั้งหมดจะมีสถานะเป็นสมาชิกกลุ่มที่ใช้สถานที่ของศูนย์การเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอยู่แล้ว เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้าทอมือ วิสาหกิจชุมชนผลิตกระดาษสา หรือวิสาหกิจชุมชนข้าวฮางอก หรือกลุ่มสมาชิกธนาคารขยะ กิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้จึงช่วยให้สมาชิกมีรายได้ ควบคู่ไปกับการร่วมกันทำงานพัฒนา ศูนย์การเรียนรู้บางแห่งดำเนินการควบคู่ไปกับกลุ่มออมทรัพย์ จัดให้มีกองทุนสวัสดิการสำหรับสมาชิก มีการพาสมาชิกไปศึกษาดูงาน เข้ารับการอบรม สัมมนา กับหน่วยงานราชการ สิ่งเหล่านี้สร้างความรู้สึกผูกพัน ความเป็นเจ้าของศูนย์การเรียนรู้ให้กับสมาชิก

นอกจากนั้นสมาชิกในชุมชนของศูนย์การเรียนรู้ที่มีกิจกรรมร่วมกันในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันที่ดำเนินการเป็นปกติอยู่แล้ว ก็เป็นสิ่งที่ทำให้สมาชิกรับรู้ถึงความเป็นเจ้าของในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์การเรียนรู้ กิจกรรมลักษณะนี้ได้แก่ การรวมกลุ่มกันเพื่อลาดตระเวน และดับไฟป่า เพื่อไม่ให้ไฟป่าที่เกิดขึ้นทุกปีลามเข้ามาในพื้นที่เพาะปลูก หรือกรณีของการทำเหมือง ฝาย และจัดเส้นทางน้ำ เพื่อให้อ่างเก็บน้ำของหมู่บ้านมีน้ำกิน น้ำใช้ตลอดปี กิจกรรมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน

และกระทำมาต่อเนื่องยาวนานแล้วเหล่านี้นี้ เมื่อถูกนำมาพัฒนาจัดทำเป็นกิจกรรมสาธิตให้ความรู้แก่บุคคลภายนอกผ่านศูนย์การเรียนรู้ก็จะสร้างความน่าสนใจ เป็นไปได้โดยธรรมชาติ และเป็นเรื่องที่สมาชิกในชุมชนมีความรู้ในเรื่องเหล่านั้นดีอยู่แล้ว การสร้างแรงจูงใจให้กับสมาชิกในชุมชนเป็นผู้สาธิตแสดง หรือเป็นวิทยากร นอกจากความภาคภูมิใจ การเลื่อนขั้นทางสังคมขึ้นมาเป็นผู้นำแล้ว สิ่งสำคัญคือการมีรายได้เพิ่มจากค่าวิทยากร ค่าประกอบอาหารเลี้ยงผู้มาเยี่ยมชม หรือการพักค้างแบบโฮมสเตย์

3. ผู้มาเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้ กลุ่มผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มการพัฒนาที่รวมตัวกันในนามภาคประชาชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เครือข่ายป่า เครือข่ายลุ่มน้ำ ในส่วนหน่วยงานราชการที่เข้ามาเยี่ยมชมมากที่สุดได้แก่โรงเรียน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เมื่อพิจารณาสัดส่วนของผู้เข้ามาเยี่ยมชมแล้วพบว่าเกินกว่าครึ่งคือร้อยละ 63 มาในนามหน่วยงานราชการ วัตถุประสงค์ของการเข้ามาเยี่ยมชมส่วนใหญ่เป็นการศึกษาดูงานและการท่องเที่ยวเรียนรู้พร้อมกันไป โดยเฉพาะในช่วงใกล้สิ้นปีงบประมาณจะมีคณะศึกษาดูงานจากหน่วยงานของรัฐจำนวนมาก สำหรับการเข้ามาศึกษาดูงานเพื่อนำไปปฏิบัติในชุมชน ท้องถิ่นของตนเองมีอยู่ไม่มากนัก แต่จะเป็นกลุ่มที่แกนนำและสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชื่นชม และยินดีที่จะต้อนรับกลุ่มดังกล่าว เพราะมีความสนใจใคร่รู้เพื่อจะนำไปปฏิบัติในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งถือว่าได้เผยแพร่ความรู้ แนวปฏิบัติไปในวงกว้าง แต่โดยส่วนใหญ่แล้วผู้มาเยี่ยมชมมักจะเร่งรีบ และให้ความสำคัญกับสถานที่ท่องเที่ยวที่จะไปเยี่ยมชมต่อจากศูนย์การเรียนรู้มากกว่า ดังนั้นการท่องเที่ยวพร้อมไปกับการได้เรียนรู้จึงเป็นกลุ่มมาเยี่ยมชมหลักของศูนย์การเรียนรู้ การจัดสถานที่เพื่ออำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยว การออกแบบกิจกรรม และการจำหน่ายของที่ระลึก จึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะดึงดูดให้ผู้เข้ามาเยี่ยมชม ซึ่งจะมีผลต่อรายได้และการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของศูนย์การเรียนรู้

แบบแผนการปฏิสัมพันธ์

1. การปฏิสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

การปฏิสัมพันธ์มี 2 ฝ่ายสำคัญ ถือเป็นการกระทำทางสังคมที่เป็นคู่ความสัมพันธ์หลักของศูนย์การเรียนรู้ ได้แก่ ชาวบ้าน สมาชิกผู้เป็นเจ้าของศูนย์การเรียนรู้กับผู้มาเยี่ยมชม แบบแผนการปฏิสัมพันธ์ที่จะสร้างความมั่นคง ยั่งยืนให้กับศูนย์การเรียนรู้จะต้องเป็นแบบแผนที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของบริบท สังคม วัฒนธรรม และการประกอบอาชีพของชุมชน สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมเป็นผู้แสดง วิทยากร ผู้นำชม โดยไม่กระทบกระเทือนวิถีชีวิตประจำวันเดิมที่เคยเป็นมาหรือกระทบให้น้อยที่สุด ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมกับศูนย์และช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ ยกตัวอย่างเช่น การนำผู้มาเยี่ยมชมดูเส้นทางลาดตระเวนเพื่อป้องกันไฟป่า และแนวกันไฟของหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านได้จัดแบ่งพื้นที่รับผิดชอบ และร่วมกันทำแนวกันไฟขึ้นเพื่อป้องกันไฟป่าเป็นปกติใช้ชีวิตประจำวันอยู่แล้ว การทำแนวกันไฟนี้ผู้มาเยี่ยมชมสามารถทดลองปฏิบัติได้ด้วยตนเองโดยผู้นำชมสามารถจะเป็นวิทยากรให้คำแนะนำและจัดหาอุปกรณ์สำหรับลงมือปฏิบัติ นอกจากนั้นเส้นทางที่ขึ้นไปเยี่ยมชมแนวกันไฟจุดทำเหมือง ฝ่าย ชะลอน้ำ ก็สามารถใช้เป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติ และวิถีชีวิตของคนในชุมชนพร้อมกันไปด้วย เช่น การแนะนำให้รู้จักพืชอาหารสมุนไพร ตลอดจนประวัติความเป็นมาของสภาพพื้นที่

แบบแผนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้มาเยี่ยมชม กับสมาชิกของศูนย์การเรียนรู้จึงมีลักษณะเป็นการต้อนรับและพาเยี่ยมชม พร้อมไปกับการให้ความรู้ในท้องถิ่นในเรื่องต้นไม้ พันธุ์พืช วัฒนธรรม และการพัฒนา ในกรณีศูนย์การเรียนรู้ด้านการจัดการขยะ ชุมชนบ้านหนองสระพัง เป็นชุมชนที่เกิดจากคนต่างถิ่นมาอาศัยอยู่ร่วมกัน คนในพื้นที่ดั้งเดิมมีจำนวนน้อยมาก อาชีพหลักของคนในหมู่บ้านคือ การขายไก่ย่าง ดังนั้นการที่จะมีเวลามาร่วมกันคิด

ร่วมกันสร้างชุมชนให้เข้มแข็งจึงเป็นไปได้ยาก เนื่องจากแต่ละครอบครัวก็ต้องเร่งทำมาหากินเลี้ยงปากท้อง ไม่มีที่ไหนที่ไร้เป็นของตัวเอง ชุมชนหนองสระพังเดิมได้ชื่อว่าเป็น “สลัม” ของอำเภอพังโคน เป็นแหล่งที่มีปัญหามากมาย ทั้งขยะเน่าเหม็น น้ำเน่าเสีย ยาเสพติด แม้จะมีหน่วยงานรัฐพยายามเข้ามาจัดการแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ จนกระทั่งปี 2550 นายสมศักดิ์ มะลาพิมพ์ ผู้นำชุมชน มองว่าหากไม่ทำอะไรสักอย่าง ชุมชนหนองสระพังก็จะล่มสลายในที่สุด จึงมีการประชุมกับคนในชุมชนถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น จากนั้นก็ให้ชุมชนลงมติด่วนร่วมกันถึงแนวทางที่จะแก้ไขปัญหา ชาวบ้านส่วนใหญ่มองเห็นว่าปัญหาขยะในชุมชนเป็นปัญหาอันดับแรกที่จะต้องแก้ไข เนื่องจากมองไปทางไหนก็มีแต่ขยะเน่าเหม็น เมื่อได้ข้อสรุปพร้อมกัน จึงนำมาสู่กระบวนการแก้ไข ภายหลังจากชุมชนร่วมกันแก้ไขปัญหาเรื่องขยะในชุมชน จากชุมชนสลัมในสายตาของหน่วยงานต่าง ๆ ได้กลายเป็นชุมชนต้นแบบให้ผู้อื่นมาศึกษาดูงาน และได้รับรางวัลจากการประกวดชุมชนปลอดขยะในปี 2554 นำไปสู่การพัฒนาในด้านอื่นๆ จนกลายเป็นชุมชนที่หน่วยงานจำนวนมากพาคนเข้ามาศึกษาดูงาน

จะเห็นได้ว่าศูนย์การเรียนรู้ที่เริ่มต้นจากความรู้สึกร่วมกันของคนในชุมชนที่ต้องการจะลุกขึ้นมาต่อสู้กับปัญหา ปรับเปลี่ยนชุมชนของตนเอง และออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ ตลอดจนการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ ที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน จะสร้างความร่วมมือร่วมใจ ความรู้สึกผูกพันเป็นเจ้าของ และเป็นเรื่องราว บทเรียน ในทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของชุมชนถ่ายทอดไปยังผู้เข้ามาศึกษาดูงาน ถือเป็นการบูรณาการชีวิตในชุมชนกับการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ให้กลายเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งจะส่งผลต่อการดำเนินการที่ต่อเนื่องยั่งยืนของศูนย์การเรียนรู้ อย่างไรก็ตามศูนย์ฯ หรือชุมชนที่ดำเนินการบรรลุความสำเร็จแล้วก็มีแนวโน้มที่จะลดความเข้มข้น กระตือรือร้นในการทำกิจกรรมลง ดังนั้นการให้

รางวัล และการเชิญชวนชุมชนให้เข้าร่วมโครงการเพื่อยกระดับความก้าวหน้าของการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องจะเป็นมาตรการสร้างแรงจูงใจ กระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนหันมาให้ความสนใจในการทำงานด้านสิ่งแวดล้อม หลังจาก ที่ศูนย์ฯ ผ่านพ้นความสำเร็จมาแล้ว กิจกรรมพิเศษ การประกวด การเชิญชวนให้บุคคลภายนอกเข้ามาเยี่ยมชม คือการสร้างปฏิสัมพันธ์ให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะเมื่อได้ก็ตามที่ปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกลดน้อยลง การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ก็จะหยุดชะงักและเลิกล้างไปในที่สุด

2. แบบแผนที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของสมาชิกในชุมชน

ไม่เพียงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน กับผู้มาเยี่ยมชมเท่านั้น การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง กับศูนย์การเรียนรู้ก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน กิจกรรมศูนย์การเรียนรู้ควรสร้างแบบแผนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกัน การกระจายประโยชน์ไปยังสมาชิกในชุมชนได้จำนวนมากและทั่วถึง คือแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง จากการศึกษาพบว่าสมาชิกในชุมชนเข้ามาปฏิสัมพันธ์กับศูนย์การเรียนรู้ใน 3 ลักษณะด้วยกัน

ลักษณะแรก ความเกี่ยวข้องในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานของศูนย์ เช่น การคัดแยกขยะในระดับครัวเรือน เพื่อฝาก-ขาย ให้กับธนาคารขยะ หรือการลาดตระเวนป่า การทำแนวกันไฟ สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นกิจกรรมที่สมาชิกในชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้องกับศูนย์โดยตรง และเป็นกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ซึ่งนอกจากจะเป็นผู้แสดง สาธิตแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นวิทยากรหรือเป็นเจ้าหน้าที่ของศูนย์ ทั้งยังเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากการดำเนินงานของศูนย์โดยตรงด้วย ผลประโยชน์ของสมาชิกและผลประโยชน์ของศูนย์การเรียนรู้เกิดจากการทำกิจกรรมประเภทเดียวกัน

ลักษณะที่สอง สมาชิกในชุมชนเป็นผู้เข้ามาเรียนรู้ รับแนวคิด วิถีปฏิบัติ ไปดำเนินการในครัวเรือน เช่น กิจกรรม การทำปุ๋ยหมัก การทำ แก๊สชีวภาพ การปลูกผักอินทรีย์ ซึ่งสมาชิกในชุมชนดำเนินการเอง ในครัวเรือนของตน ซึ่งในลักษณะที่สองนี้ศูนย์การเรียนรู้ควรทำหน้าที่ สนับสนุนในด้านความรู้ เทคนิค วิธีการ ตลอดจนอุปกรณ์ที่จำเป็น เพื่อให้เกิด กิจกรรมในระดับครัวเรือน ที่สามารถใช้ประโยชน์ได้จริง ทั้งนี้หากกิจกรรม กระจายไปสู่ครัวเรือนศูนย์การเรียนรู้จะเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่เป็นไปโดย ธรรมชาติ ไม่ต้องจัดกระทำ แสดงให้เห็น และวิทยากรก็จะเป็นเจ้าของบ้าน หรือหัวหน้าครัวเรือน ที่กระจายอยู่ภายในชุมชน เนื่องจากพบว่ากิจกรรม สาธิตที่ไม่ได้กระจายไปสู่ครัวเรือนเหล่านี้ มักจะใช้งานไม่ได้จริง ขาดผู้ที่คอย ดูแลรักษา อุปกรณ์ชำรุดเสียหาย

สำหรับลักษณะที่สาม คือ สมาชิกที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับศูนย์ การเรียนรู้โดยตรง กล่าวคือ ไม่ได้ร่วมกิจกรรม หรือดำเนินกิจกรรมด้าน สิ่งแวดล้อมตามที่ศูนย์การเรียนรู้เผยแพร่ความรู้ให้ แต่สมาชิกเหล่านี้จะ ได้รับประโยชน์โดยอ้อม จากการที่มีบุคคลภายนอกเข้ามาเยี่ยมชมชุมชน ซึ่งชุมชนก็จะสามารถจำหน่ายสินค้าของชุมชนได้เพิ่มมากขึ้น หรืออย่างน้อย ก็สร้างความภาคภูมิใจและความตระหนักให้กับสมาชิกในชุมชนที่จะดูแล รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เป็นชุมชนที่เป็นแบบอย่าง ที่ชุมชนอื่นจะเข้ามาศึกษาดูงาน

การสร้างแบบแผนการปฏิสัมพันธ์ ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ที่มา จากบริบทของชุมชน จากทรัพยากร องค์ความรู้ และการใช้เวลาในชีวิต ประจำวันของคนในชุมชน จึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้สมาชิกในชุมชน เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์การเรียนรู้ และขยายฐานการเรียนรู้ไปสู่ระดับ ครัวเรือน กลายเป็นการแสดง สาธิต ที่ทำเป็นวิถีชีวิตปกติประจำวัน ซึ่งถือเป็นความสำเร็จที่สำคัญที่จะส่งผลถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของศูนย์การเรียนรู้

3. การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เอื้อประโยชน์ต่อคนในชุมชน

แบบแผนการปฏิสัมพันธ์ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ควรพิจารณาถึงกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มคน 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือ ผู้มาเยี่ยมชม ศูนย์ กระบวนการจัดการเรียนรู้เริ่มต้นที่การบรรยายสรุปภาพรวม ประวัติความเป็นมา ปัญหาอุปสรรคที่พบและแนวทางแก้ไข ปัญหา ประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินการศูนย์การเรียนรู้ และแนะนำขั้นตอน เส้นทาง เยี่ยมชมกิจกรรมของศูนย์ ศูนย์การเรียนรู้ที่มีผู้เข้ามาเยี่ยมชมจำนวนมาก จำเป็นจะต้องมีระบบการบริหารจัดการที่ทางกรมมากขึ้น ในการแบ่งหน้าที่ ผู้รับผิดชอบ โดยเฉพาะการติดต่อประสานงาน การจัดวิทยากร และตาราง เวลากิจกรรมที่ตรงตามความต้องการของผู้มาเยี่ยมชม สำหรับการจัดตาราง เวลา กิจกรรม มีเพียงบางศูนย์การเรียนรู้เท่านั้นที่สามารถดำเนินการใน ขั้นนี้ได้ หลายศูนย์การเรียนรู้ยังเป็นเพียงพื้นที่สาธิต จัดแสดง และบรรยาย สิ่งที่ต้องพัฒนาในขั้นต่อไปของการดำเนินการของศูนย์การเรียนรู้ก็คือ การจัดการฝึกอบรม ที่อาจใช้ระยะเวลาเกินกว่า 1 วัน มีสถานที่พักค้าง ให้ง่ายต่อการปฏิบัติ และให้มีการประเมินผล รวมทั้งการติดตามผล ให้ คำปรึกษาภายหลังรับการอบรม ยิ่งศูนย์การเรียนรู้มีกิจกรรมที่หลากหลาย มีสิ่งอำนวยความสะดวก และทรัพยากรที่สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้ ศูนย์การเรียนรู้นั้นก็ได้รับความนิยมเป็นเป้าหมายของการเข้ามาท่องเที่ยว เรียนรู้ของหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลประโยชน์โดยอ้อมต่อคนในชุมชน

การจัดกระบวนการเรียนรู้ลักษณะคือ การจัดกระบวนการ เรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนเอง เป้าหมายสำคัญของการจัดกระบวนการ เรียนรู้ในส่วนนี้คือ การขยายกิจกรรมการเรียนรู้ไปยังระดับครัวเรือนในชุมชน ซึ่งศูนย์การเรียนรู้จะต้องขยายพื้นที่ และเข้าหาสมาชิกของชุมชน มากกว่าที่ จะให้สมาชิกในชุมชนเดินเข้ามายังศูนย์การเรียนรู้ การจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อขยายพื้นที่เรียนรู้ไปสู่สมาชิกในชุมชน จึงต้องเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่

ใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน ทำให้ครัวเรือนมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจากการดำเนินการในกิจกรรมนั้นๆ เช่น การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ การผลิตกระดาษสา หรือการคัดแยกขยะ การปลูกผักอินทรีย์ นอกจากนั้นสมาชิกในครัวเรือนควรจะมีความรู้ในระดับที่สามารถจะเป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้ในกิจกรรมที่ครัวเรือนนั้นทำอยู่ได้ด้วย ศูนย์การเรียนรู้นอกจากจะขยายพื้นที่ไปสู่ภาคครัวเรือนในชุมชนแล้ว ยังควรทำหน้าที่ประสานทรัพยากร การแสวงหาความรู้จากภายนอก การส่งสมาชิกในชุมชนเข้ารับการอบรม และการให้การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ กับสมาชิกในชุมชนด้วย ศูนย์การเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จหลายแห่งนอกจากทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ วรรณคดี และเป็นสถานที่ศึกษาดูงานแล้ว ยังทำหน้าที่ในการระดมทุนจากสมาชิกและหน่วยงานภายนอกเพื่อปันผลตอบแทนกลับคือในรูปแบบของสวัสดิการ วัสดุอุปกรณ์ ที่จำเป็นในกิจกรรมของศูนย์ เช่น แจกเป้ ไฟฉาย รองเท้าบูท แก้วสมาชิกไว้ใช้สำหรับการดับไฟป่า จากการศึกษาพบว่าแบบแผนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน กับศูนย์การเรียนรู้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ได้เอื้อประโยชน์ให้กับสมาชิกในชุมชนในด้านต่างๆ ต่อไปนี้

1) สุขภาพอนามัยที่ดีในสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในเขตเทศบาลตำบลกุดบาก พบว่า เมื่อสามารถจัดการกับปัญหาขยะที่หมักหมมเน่าเสียได้ทำให้ไม่ต้องฉีดพ่นเพื่อขจัดยุงลายในชุมชนอีก และปัจจุบันก็ยังไม่พบการระบาดของไข้เลือดออก น้ำดื่มสะอาด และมีน้ำใช้เพื่อการเกษตรตลอดปีของชุมชนบ้านสามขาที่เป็นผลมาจากการจัดการน้ำ ด้วยการดูแลฝักระวังไม่ให้เกิดไฟป่า ทำฝาย และสร้างระบบกักเก็บน้ำไว้ใช้ภายในชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ ทสม. บ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ เป็นพื้นที่ที่มีสิ่งแวดล้อมสมบูรณ์ อากาศบริสุทธิ์ เปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และเรียนรู้ธรรมชาติ ประเด็นด้านสุขภาพอนามัยจึงเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการเข้ามาท่องเที่ยวเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้ ทั้งมารับและสัมผัสกับธรรมชาติ และเกิดผลต่อสุขภาพที่ดีต่อผู้เป็นสมาชิกในชุมชนโดยตรง

2) อาหาร ศูนย์การเรียนรู้บ้านหนองบัวสร้าง มีจุดเน้นที่การสร้าง ความมั่นคงทางอาหาร ที่ไม่ใช่เพียงแค่คนในชุมชนจะมีพืช ผัก ข้าว ปลา ที่อุดมสมบูรณ์ หลากหลาย และปลอดภัยแล้ว ยังเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ให้กับคนต่างชุมชนจำนวนมากที่เข้ามาเรียนรู้เพื่อจะนำกลับไปใช้เป็นแนวทางพัฒนาให้กับชุมชนของตนเอง ผัก และข้าวอินทรีย์ นับว่าเป็นความต้องการของตลาดอย่างมาก ผลิตได้ไม่เพียงพอต่อความต้องการ อาหารที่สด สะอาด ปลอดภัย เป็นสิ่งที่คนเมืองต้องการ และคาดหวังที่จะหาสิ่งเหล่านี้ได้จากพื้นที่ชนบทที่ยังคงมีความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันพื้นที่ชนบทก็เริ่มประสบปัญหาการไม่สามารถผลิตอาหารเองได้ดังเช่นในอดีต ปริมาณ และความหลากหลายของอาหารลดจำนวนลง ศูนย์การเรียนรู้เทศบาลตำบลพังโคน ดำเนินโครงการผักสวนครัวรั้วกินได้ ทำให้ประชาชนในเขตเทศบาลมีพืชผักบริโภคตลอดปี โดยเป็นโครงการที่ให้สมาชิกในชุมชนดูแลรับผิดชอบผักหน้าบ้านของตนเอง และให้ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะนำไปบริโภค สร้างความภาคภูมิใจให้กับสมาชิกในชุมชน สามารถมีอาหารที่ปลอดภัย และลดรายจ่ายในครัวเรือนลงด้วย อาหารจึงเป็นความจำเป็นและเป็นที่ต้องการในชีวิตประจำวันซึ่งสังคมชนบทได้เปรียบในเชิงพื้นที่การผลิตมากกว่าสังคมเมือง

3) ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ กิจกรรมศูนย์การเรียนรู้ที่นำมาซึ่งรายได้เป็นกิจกรรมที่จะได้รับความร่วมมือ และสร้างการมีส่วนร่วมต่อสมาชิกในชุมชน การคัดแยกขยะ และฝากขายให้กับธนาคารขยะ สะสมเป็นเงินหรือได้รับตอบแทนเป็นค่าสวัสดิการ เป็นกิจกรรมที่ประสบผลสำเร็จสร้างความพึงพอใจให้กับสมาชิกในชุมชน หรือกรณีการทำปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยไส้เดือน ปลูผักอินทรีย์ กิจกรรมเหล่านี้สามารถลงไปสู่ระดับครัวเรือนได้ นอกจากจะช่วยลดรายจ่ายการซื้อปุ๋ย และวัตถุดิบการประกอบอาหารแล้ว ยังสามารถ

นำผลผลิตออกมาจำหน่ายให้กับผู้มาเยี่ยมชมศูนย์ได้ด้วย ศูนย์การเรียนรู้หลายแห่งที่มีผู้เข้ามาเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก ช่วยสร้างรายได้ในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากชุมชน ค่าดำเนินการจัดเลี้ยงอาหาร และค่าวิทยากรให้กับสมาชิกในชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกผูกพันใกล้ชิดเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์การเรียนรู้ ยกตัวอย่างเช่น การจัดกิจกรรมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนนำสินค้ามาจำหน่ายในรูปตลาดนัดสีเขียวเป็นอีกกิจกรรมที่นอกจากจะทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ เป็นการส่งเสริมกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนนำผลผลิตออกมาจำหน่ายสร้างรายได้แล้ว ยังสร้างสำนึกร่วมกันด้านสิ่งแวดล้อมให้กับคนในชุมชนอีกด้วย

4) พลังงาน การลดการใช้พลังงานในระดับครัวเรือน เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะทำให้สมาชิกในชุมชนได้รับประโยชน์โดยตรง เทศบาลตำบลพังโคน ผลิตแก๊สชีวภาพจากขยะอินทรีย์ในชุมชน นำมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในร้านขายก๋วยเตี๋ยว ซึ่งสามารถทำได้ผลเป็นที่น่าพอใจ สามารถทดแทนการซื้อแก๊สหุงต้มเกินกว่าร้อยละ 50 อย่างไรก็ตามปริมาณขยะยังอาจไม่เพียงพอในการใช้งานแต่ละครัวเรือน แต่หากขยายไปสู่โรงเรียน หน่วยงานราชการ วัด ที่อยู่ในบริเวณชุมชน ก็จะทำให้พื้นที่ชุมชนมีฐานการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น และทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากพลังงานทดแทนเหล่านี้ การผลิตพลังงานไฟฟ้าจากแสงอาทิตย์ โดยการรับซื้อแบตเตอรี่เก่า เป็นอีกโครงการหนึ่งที่ริเริ่มโดยเทศบาลตำบลพังโคน ทำให้เกิดจุดการเรียนรู้ด้านพลังงานและครัวเรือนได้ประโยชน์จากการจำหน่ายแบตเตอรี่เก่าให้กับเทศบาล ซึ่งโครงการในลักษณะนี้ควรขยายไปสู่ชุมชนได้ดำเนินการเองเพิ่มมากขึ้น เช่น อาจติดตั้งไฟส่องสว่างจากพลังงานแสงอาทิตย์ในพื้นที่สาธารณะในชุมชน หรือการติดตั้งจุดกักเก็บน้ำโดยใช้พลังงานจากการปั่นจักรยานเพื่อสูบน้ำมาเก็บไว้ใช้ในระบบประปาหมู่บ้าน ในด้านการผลิตพลังงานทดแทนจำเป็นต้องอาศัยเทคโนโลยีที่เหมาะสมที่ราคาไม่สูงนัก และสามารถนำมาใช้ได้จริง

5) คนในชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ หยิบยืม ใช้สถานที่ อุปกรณ์เครื่องมือได้ การที่บุคคลจะมีสำนึกในความเป็นเจ้าของสิ่งใด เขาและเธอจะต้องมีสิทธิที่จะจัดการออกแบบ กำหนดมาตรการ กฎระเบียบ และใช้ประโยชน์จากสิ่งนั้นได้ ศูนย์การเรียนรู้ที่จะสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของให้กับสมาชิกในชุมชน จะต้องเปิดให้สมาชิกในชุมชนร่วมกันออกแบบการดำเนินการของศูนย์การเรียนรู้ กำหนดข้อบังคับ แนวปฏิบัติ และร่วมได้รับประโยชน์จากการดำเนินการของศูนย์การเรียนรู้ การที่สมาชิกในชุมชนยินดีที่จะเข้าร่วมทำแนวกันไฟ ลาดตระเวนป้องกันไฟป่า หรือร่วมเป็นทีมผจญเพลิงดับไฟป่า ก็เนื่องจากสมาชิกในชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของผืนป่า เพราะได้ใช้ประโยชน์จากป่าทั้งเป็นแหล่งอาหาร ไม่ใช่สอย แหล่งน้ำ ตลอดจนประกอบอาชีพ พานักท่องเที่ยวเดินป่า ซึ่งคณะกรรมการป่าได้กำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้นศูนย์การเรียนรู้เอง จึงต้องเปิดกว้างให้กับสมาชิกในชุมชนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์จากศูนย์ฯ ได้ ไม่ว่าจะเป็นการใช้สถานที่ การหยิบยืมอุปกรณ์ เครื่องมือ นอกจากนั้นในการดำเนินการใดๆ ของศูนย์การเรียนรู้จะต้องคำนึงถึงผู้ที่ถูกผลักออกไป (exclusion) ไม่ได้รับประโยชน์ หรือไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ ซึ่งยังมีกลุ่มที่ถูกกันแยกออกไปมาก ศูนย์ฯ ก็ยังจะไม่สามารถดึงสมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ การดำเนินการใดๆ จึงควรพิจารณาถึงกลุ่มคนที่ไม่สามารถเข้าถึงการบริการของศูนย์การเรียนรู้ การดำเนินการของศูนย์การเรียนรู้จึงควรออกแบบ กำหนดมาตรการ ให้กลุ่มคนที่ถูกกันแยกออกไปเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์ให้มากที่สุดด้วย

วาทกรรมในสถานที่

1. ความพร้อมด้านสถานที่ อุปกรณ์

ที่ตั้งศูนย์การเรียนรู้ในงานวิจัยนี้ทุกแห่งสามารถเดินทางเข้าถึงได้สะดวก หลายแห่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้บ้านมั่งคองปุย ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพใกล้กับพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ พื้นที่เรียนรู้เครือข่าย ทสม. ดอยอินทนนท์ ดำเนินงานในรูปของวิสาหกิจชุมชนเป็นศูนย์ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บ้านแม่กลางหลวง มีบริการที่พัก และเดินป่าศึกษาธรรมชาติ ศูนย์การเรียนรู้การผลิตกระดาษสาที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมกลุ่มหัตถกรรมสุดาร์ตน์กระดาษสา บ้านต้นเปา ตั้งอยู่ในหมู่บ้านต้นเปา ที่ครัวเรือนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านประกอบธุรกิจการผลิตและจำหน่ายกระดาษสา เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์การเรียนรู้เทศบาลนคร เชียงราย มีจุดเรียนรู้ 4 จุด ซึ่งทั้งหมดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาล นอกจากนี้ยังมีศูนย์การเรียนรู้ที่ตั้งอยู่ใกล้สถานที่ท่องเที่ยว ได้แก่ โรงเรียนชุมชนมาบอำมฤต ตั้งอยู่ใกล้ชายหาดบางเบิด ศาลกรมหลวงชุมพร ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนปลอดการเผาบ้านสามขา อยู่ใกล้กับโรงไฟฟ้าแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นสวนพฤกษชาติ พิพิธภัณฑ์ศูนย์ถ่านหินลิกไนต์ศึกษา การอยู่ใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวทำให้ศูนย์การเรียนรู้เหล่านี้มีผู้เข้ามาเยี่ยมชมศูนย์เป็นจำนวนมาก เมื่อเปรียบเทียบกับศูนย์การเรียนรู้ที่ไม่ได้ตั้งอยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยว นอกจากนั้นยังสร้างโอกาสในการหารายได้สนับสนุนศูนย์เพิ่มขึ้นด้วย หากมีกระบวนการจัดการท่องเที่ยวชุมชน และรวมพื้นที่ใกล้เคียงเข้าไปเครือข่ายการท่องเที่ยว

ลักษณะของศูนย์การเรียนรู้ทุกแห่งจะมีสิ่งปลูกสร้างที่สามารถรองรับการจัดประชุมฟังบรรยายได้ไม่ต่ำกว่า 15 คน โดยศูนย์การเรียนรู้ที่ดำเนินการโดยผู้ประกอบการจะมีเนื้อที่จำกัดในการรองรับคน เมื่อเทียบกับ

ศูนย์การเรียนรู้ที่เป็นของชุมชน สำหรับศูนย์การเรียนรู้ที่รับผิดชอบโดยหน่วยราชการ (โรงเรียน กรมทหาร) จะมีสิ่งปลูกสร้างที่จัดแสดงป้ายให้ความรู้ และอุปกรณ์ประกอบการทำกิจกรรมแยกออกเป็นสัดส่วนชัดเจน และใช้โครงสร้างพื้นฐานอื่น เช่น ห้องน้ำ ห้องประชุม ซึ่งเป็นของหน่วยราชการนั้นๆ อยู่แล้ว แต่สำหรับศูนย์การเรียนรู้ที่ดำเนินการโดยองค์กรชุมชน ความสมบูรณ์ในด้านห้องประชุม อุปกรณ์การประชุม ห้องน้ำ ยังมีความไม่พร้อมอยู่มาก อย่างไรก็ตามในด้านสถานที่ของศูนย์การเรียนรู้ทั้ง 18 ศูนย์ ทุกศูนย์มีพื้นที่แยกออกเป็นสัดส่วนชัดเจน มีป้ายแสดงความเป็นมา หรือกิจกรรมของศูนย์ สามารถรองรับการประชุม บรรยายสรุปได้

ในด้านอุปกรณ์ ครุภัณฑ์ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ที่มีความแตกต่างกันชัดเจนคือ ศูนย์ที่ยังขาดความพร้อม โต๊ะ เก้าอี้ ไม่เพียงพอในการรองรับคนเข้ามาเยี่ยมชม อุปกรณ์พื้นฐานการเรียนรู้ขาดการดูแลรักษา และความขาดแคลนอุปกรณ์ที่จำเป็น ศูนย์ที่มีความพร้อมในระดับปานกลาง เป็นศูนย์ที่ยังขาดแคลนอุปกรณ์ประกอบการจัดประชุม เช่น เครื่องขยายเสียง ตลอดจนอุปกรณ์ที่อยู่ในฐานการเรียนรู้อยู่ในสภาพที่ใช้การไม่ได้ ป้ายนิเทศไม่สมบูรณ์ครบถ้วน ศูนย์บางแห่งไม่มีป้ายศูนย์การเรียนรู้ และบางแห่งสิ่งปลูกสร้างอยู่ในสภาพชำรุดไม่มั่นคง สำหรับศูนย์การเรียนรู้ที่มีความพร้อม เป็นศูนย์ที่มีความพร้อมในครุภัณฑ์ และอุปกรณ์ด้านการจัดการประชุม การรองรับการบรรยายสรุป การอบรม และมีอุปกรณ์ในฐานการเรียนรู้ที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์ มีป้ายนิเทศที่พร้อมใช้งานติดตั้งในพื้นที่ที่เหมาะสม

สำหรับโครงการที่อุปกรณ์มีความไม่พร้อมมากที่สุด ได้แก่ โครงการปลอดการเผา ซึ่งมีศูนย์การเรียนรู้ที่มีความไม่พร้อมมากที่สุดถึง 3 ใน 5 ศูนย์ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากเป็นโครงการที่ชุมชนเป็นผู้ดูแลศูนย์การเรียนรู้ และไม่มีรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการ

ดำเนินงานของศูนย์ ดังเช่น ศูนย์การเรียนรู้ด้านการจัดการขยะ นอกจากนั้น อุปกรณ์ที่จำเป็นสำหรับศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งได้แก่ อุปกรณ์ดับไฟ ชุดที่สวมใส่ขณะปฏิบัติงาน เป้สะพาย รองเท้าบูท มักมีไม่เพียงพอ ส่วนศูนย์การเรียนรู้ด้านสิ่งทอ และกระดาษสา มีวัสดุอุปกรณ์ ที่สมบูรณ์พร้อมใช้งานเนื่องจากต้องใช้งานในการประกอบกิจการอยู่แล้ว แต่มี 1 ศูนย์ที่ขาดการดูแลเรื่องป้ายและอุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกปฏิบัติที่เพียงพอ

ในส่วนศูนย์การเรียนรู้ที่สามารถให้บริการอาหารสำหรับผู้มาเยี่ยมชมได้มีจำนวน 15 ศูนย์ ในจำนวนนี้เป็นศูนย์ที่ให้บริการที่พักและอาหารได้จำนวน 4 ศูนย์ ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เชิญชวนให้บุคคลภายนอกเข้ามาเยี่ยมชมศูนย์

2. ให้ความรู้ ผ่านช่องทางที่หลากหลาย ศูนย์การเรียนรู้จำเป็นจะต้องพิจารณาช่องทางการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ไปยังสมาชิกในชุมชนและบุคคลภายนอก ด้วยช่องทางที่หลากหลาย โดยบูรณาการสื่อ ช่องทางการเผยแพร่ข่าวสารไปสู่ประชาชนในวงกว้าง และชาวบ้านที่อยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเสียงตามสาย สถานีวิทยุชุมชน ป้ายประชาสัมพันธ์ แผ่นพับ สิ่งประดิษฐ์เพื่อสื่อถึงกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม สิ่งเหล่านี้ควรมีสื่อสัญลักษณ์ปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่องถึงวัตถุประสงค์ของกิจกรรม ดังเช่นกรณีโรงเรียนชุมชนมาบอำมฤต ประดิษฐ์ถังขยะพุดได้ ที่จะพุดขอบคุณเด็กนักเรียนที่นำขยะมาทิ้งในถังขยะเป็นการย้ำให้เห็นถึงพฤติกรรมที่เป็นการทำความดีของเด็กนักเรียน

การจัดพิธีกรรม เช่นการบวชป่า การสืบชะตาสาयน้ำ เป็นกิจกรรมสร้างการมีส่วนร่วม ผสานกับประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น งานประเพณีที่บูรณาการประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมเข้ากับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนรู้สึกใกล้ชิด คั่นเคย และสร้างการ

มีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี เช่น พิธีบวงสรวงสาปแช่งผู้ทำลายผืนป่า ของศูนย์การเรียนรู้บ้านม้งดอยปู่ เรียกว่า “เผย เหยง” เป็นพิธีกรรมบวงสรวงให้เจ้าป่า เจ้าเขา ผืนน้ำ ปกป้องรักษาป่าไว้ให้ลูกหลาน เป็นประเพณีประจำปีทำปีละ 1 ครั้ง พิธีบวงสรวง สืบชะตาสายน้ำ ของพื้นที่เครือข่าย ทสม. ดอยอินทนนท์ ตำบลบ้านหลวง ที่จัดให้มีขึ้นทุกปี โดยสมาชิกในหมู่บ้านที่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ 11 หมู่บ้าน และ 5 หมู่บ้าน ที่แม่น้ำแม่กลางไหลผ่าน ประกอบพิธีร่วมกันเพื่อรักษาทรัพยากรป่า และ สายน้ำ ให้สมาชิกในชุมชนได้รับประโยชน์อย่างยั่งยืน หรือในกรณีของการ จัดผ้าป่าขยะ ที่ขอรับบริจาคขยะจากครัวเรือน มีการจัดขบวนแห่ ประพาด เครื่องแต่งกายที่ประดิษฐ์ขึ้นจากวัสดุเหลือใช้ ซึ่งจัดให้มีขึ้นทุกปี ของโรงเรียน ชุมชนมาบอำมฤต ร่วมกับเทศบาลตำบลมาบอำมฤต เป็นประเพณีที่ได้รับความสนใจ และสร้างการมีส่วนร่วมให้กับโรงเรียน หน่วยงานราชการ และประชาชนในเขตเทศบาลได้เป็นจำนวนมาก

สื่อที่สำคัญซึ่งยังไม่ได้ใช้มากนักได้แก่สื่อทางอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะเว็บเพจของหน่วยงานราชการที่มักจะเสนอการดำเนินงานด้าน สิ่งแวดล้อมในฐานะที่เป็นกิจกรรมเปิดงาน จัดการอบรม ในฐานะเป็น โครงการของหน่วยงานซึ่งสิ่งที่จะต้องเป็นคือ การเสนอกิจกรรมด้าน สิ่งแวดล้อมที่มีชุมชน สมาชิกของศูนย์เป็นผู้ริเริ่มดำเนินการโดยมีหน่วยงาน ราชการเข้ามาสนับสนุน หน่วยงานของรัฐจะต้องปรับทัศนคติการสร้างการ มีส่วนร่วมให้กับชุมชนในฐานะที่ชุมชนเป็นเจ้าของผู้ดำเนินงานโครงการไม่ใช่ เป็นโครงการของหน่วยงานแล้วขอความร่วมมือให้ชุมชนเข้ามาร่วม นอกจาก นั้นสื่อทางอินเทอร์เน็ตทั้งหมดที่พบไม่ได้ให้ความสำคัญกับศูนย์การเรียนรู้ กิจกรรมของศูนย์ หรือตัวประชาชนผู้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นเจ้าของศูนย์การ เรียนรู้ การใช้สื่ออินเทอร์เน็ตในการรณรงค์ เผยแพร่ และสร้างกลุ่มกิจกรรม เพื่อสิ่งแวดล้อมจะมีช่องทางที่สามารถดำเนินการได้อีกมาก อาทิ กลุ่มที่มี

อยู่ในเฟสบุ๊คที่ชื่อว่า “กลุ่มฮักเมืองน่าน” จังหวัดน่าน “กลุ่มรักษาชะเมา” จังหวัดระยอง “กลุ่มตนรักษบ้านเกิด” จังหวัดเลย เป็นต้น

การสร้างการเป็นเจ้าของที่สำคัญอีกช่องทางคือ การเดินเยี่ยมบ้านสมาชิก ศูนย์การเรียนรู้ที่ตั้งอยู่ในค่ายทหาร ผู้บังคับการกองพันใช้เวลาตอนออกกำลังกายวิ่งผ่านบ้านสมาชิกในค่ายทหาร แวะเยี่ยม และสอบถาม การดำเนินการคัดแยกขยะ พร้อมรับฟังปัญหาอุปสรรค และนำมาคิดวางแผน แก้ไขปัญหาให้กับสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของระหว่างสมาชิกในชุมชนกับศูนย์การเรียนรู้

3. วาทกรรมการท่องเที่ยวเรียนรู้ วาทกรรมในสถานที่ศูนย์การเรียนรู้ควรได้รับการจัดการในฐานะที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเรียนรู้ โดยผู้มาเยี่ยมชมมีฐานะเป็นเป็นนักท่องเที่ยว พร้อมไปกับการศึกษาเรียนรู้ กล่าวคือ เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการนำแบบอย่างของความสำเร็จที่เกิดขึ้นนำไปปรับใช้ในท้องถิ่นของตนเอง ศูนย์การเรียนรู้ที่ได้รับความนิยมมีคนเข้ามาเยี่ยมชมจำนวนมากมักเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยตัวเอง หรือเป็นศูนย์ที่ได้รับรางวัลต่างๆ จำนวนมาก เช่น ศูนย์การเรียนรู้ของเทศบาลนครเชียงราย พื้นที่เรียนรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติดอยอินทนนท์ ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนปลอดขยะสองห้อง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ตัวอยู่ในบริเวณพระราชวังจันทร์ ที่ประทับของสมเด็จพระนเรศวร เป็นต้น ดังนั้นศูนย์การเรียนรู้จึงควรจัดการวางวาทกรรมในสถานที่ให้มีลักษณะที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และแสดงให้เห็นภูมิปัญญา ความรู้ของศูนย์การเรียนรู้ นอกจากนั้นควรมีเนื้อหาในเชิงการถอดบทเรียน ด้านงานพัฒนา เพื่อใช้เป็นประเด็นในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างการเรียนรู้ร่วมกัน หากมองศูนย์การเรียนรู้ในฐานะที่เป็นวาทกรรมแล้ว ประเภทของ

วาทกรรม (genres) ที่ควรใช้ในศูนย์การเรียนรู้ก็คือ วาทกรรมการพัฒนาแนว
วัฒนธรรมชุมชน กล่าวคือ เริ่มต้นด้วยปัญหา สิ่งที่สร้างความทุกข์ ความยาก
ลำบากให้กับชาวบ้าน โดยชี้ให้เห็นถึงความทันสมัย และค่านิยมแบบคนเมือง
ที่เป็นปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบ จากนั้นด้วยประสบการณ์ ภูมิหลัง
และความรู้ของชาวบ้าน ที่เป็นชุมชนดั้งเดิมได้แสวงหาทางออกร่วมกัน
จนค้นพบแนวทางการจัดการกับปัญหาด้วยทุนทางสังคม และวัฒนธรรมที่มีอยู่
การจัดการกับปัญหาต้องผ่านอุปสรรค ความล้มเหลวนับปการ จนกระทั่ง
ได้รับบทเรียนและเกิดภูมิความรู้ค้นพบการเอาชนะอุปสรรค การสร้าง
แนวทางการดำเนินเรื่องในลักษณะนี้กล่าวได้ว่าเป็นเสียงก้องกังวานทาง
วัฒนธรรม (cultural resonance) ซึ่งหมายถึงวัฒนธรรมหลักที่ได้รับการ
ยอมรับ และเป็นที่ยอมรับชอบที่ดำรงอยู่ก่อนแล้วในสังคม (Macadam,
1994, pp. 37-38) ซึ่งแน่นอนว่าการสร้างเสียงก้องกังวานทางวัฒนธรรมนี้
ศูนย์การเรียนรู้จำเป็นจะต้องตั้งใจแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตแบบพอเพียงของ
ชาวบ้าน การจัดวาทกรรมในสถานที่จึงได้แก่การใช้สื่อ ศิลปะ วัตถุสิ่งของ
ภาพถ่าย สินค้าที่ระลึก ที่สร้างเรื่องราวความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทาง
วัฒนธรรม และบทเรียนของการพัฒนา โดยเน้นย้ำถึงวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และ
พอเพียงของชาวบ้าน ซึ่งนอกจากจะช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวแล้ว ยังจะช่วย
ดึงดูดประมาณโครงการด้านเศรษฐกิจพอเพียงเข้าสู่ชุมชนด้วย

ศูนย์การเรียนรู้ในฐานะวาทกรรมเชื่อมต่อ

การมองปรากฏการณ์ทางสังคมในฐานะที่เป็นวาทกรรมเชื่อมต่อ
มีจุดเน้นที่การกระทำทางสังคม (social action) เป็นจุดเชื่อมต่อกันของ
วัตถุ วาทกรรม แบบแผนเชิงโครงสร้างที่มีอยู่มาก่อน และผู้กระทำทาง
สังคม ดังนั้นศูนย์การเรียนรู้ในฐานะที่เป็นวาทกรรมเชื่อมต่อจึงไม่ใช่เพียงตัว
สถานที่ หรือองค์กรทางสังคม แต่เป็นพื้นที่กระทำทางสังคมที่มีคนกลุ่มต่าง ๆ

เข้ามาแสดงการกระทำร่วมกัน ทั้งตัวชาวบ้าน ประชาชนในพื้นที่ นักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้นำท้องถิ่น คนเหล่านี้มีวัตถุประสงค์ และปฏิบัติการต่อพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ใช้ประโยชน์จากศูนย์ในฐานะเป็นสำนักงานย่อยในระดับท้องถิ่น ของหน่วยงานของรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นสถานที่ท่องเที่ยว เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและการประกอบอาชีพ เป็นพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ ของท้องถิ่น เป็นศูนย์กลางของความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน ศูนย์การเรียนรู้จึงไม่ได้มีความหมายแบบหยุดนิ่งตายตัว และเมื่อพิจารณาจากองค์ ประกอบอื่นในการวิเคราะห์ได้แก่ วัฏกรรมในสถานที่ และแบบแผนการ ปฏิสัมพันธ์ร่วมด้วยแล้ว ศูนย์การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมในการวิจัยครั้งนี้มี ลักษณะเป็นพื้นที่การกระทำทางสังคมใน 3 ลักษณะด้วยกัน 1) การบริการ ให้ต้อนรับ (hospitality service) กล่าวคือ เป็นพื้นที่เปิดให้มีการเข้าเยี่ยมชม ท่องเที่ยว ศูนย์การเรียนรู้หลายแห่งมีอาหารและที่พักให้บริการ สมาชิก ของศูนย์การเรียนรู้ทำหน้าที่คล้ายกับเจ้าบ้านต้อนรับแขกผู้มาเยือน 2) การ บริการจัดอบรม (training service) แม้ว่าศูนย์การเรียนรู้ที่ปรากฏในงานวิจัย นี้จะยังถึงขั้นสามารถจะจัดหลักสูตรการอบรม อย่างเป็นกระบวนการ และ มีการประเมินผล มอบหลักฐานการผ่านการอบรม แต่ศูนย์ทุกศูนย์ทำหน้าที่ นำชม แสดง สาธิต และถ่ายทอดกระบวนการในการปฏิบัติให้แก่ผู้เข้ามาเยี่ยมชม ศูนย์หลายศูนย์จึงเป็นสถานที่ดูงาน เป็นตัวอย่างของการนำแนวทางไปปฏิบัติ และเป็นพื้นที่ทดลองลงมือฝึกปฏิบัติในเบื้องต้น 3) การแสดงนิทรรศการ (exhibition action) ศูนย์การเรียนรู้เป็นทั้งพื้นที่จัดแสดงอัตลักษณ์ของชุมชน เป็นที่ซึ่งชาวบ้านมารวมตัวกันทำกิจกรรม และเป็นพื้นที่ต้อนรับ แนะนำให้ ผู้มาเยี่ยมชมจากภายนอกรู้จักชุมชน เช่นเดียวกับหน่วยงานที่เข้าไปส่งเสริม ให้เกิดศูนย์การเรียนรู้ได้อาศัยศูนย์ฯ เป็นพื้นที่แสดงผลงานของหน่วยงาน การแสดงนิทรรศการ พื้นที่แสดงนิทรรศการไม่เพียงแต่ทำให้บุคคลภายนอก

รับรู้ถึงอัตลักษณ์ของชุมชนแล้วยังช่วยให้ดึงงบประมาณจากภายนอกมา
ดำเนินงานในการพัฒนาได้ง่ายขึ้น เพราะตัวศูนย์เสมือนเป็นโซ่ร่วมแสดง
สินค้าและบริการ สะท้อนถึงศักยภาพของสมาชิกภายในชุมชน ดังนั้นการ
ให้บริการต้อนรับ อบรม และการแสดงนิทรรศการ จึงเป็นวาทกรรมเชื่อมต่อ
ของศูนย์การเรียนรู้ นอกจากนี้ยังพบว่าศูนย์การเรียนรู้มีลักษณะยืดหยุ่น
ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ นโยบาย และงบประมาณของการพัฒนาซึ่ง
ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก และกระแสความนิยมของสังคม การปรับ
เปลี่ยนยืดหยุ่นนี้ มีทั้งการปรับเปลี่ยนสถานะของศูนย์การเรียนรู้ เนื้อหา
ของการอบรม และการจัดแสดง ตลอดจนวาทกรรมหลักที่กำกับ กำหนด
แบบแผนการกระทำของศูนย์การเรียนรู้ ลักษณะของศูนย์การเรียนรู้ซึ่ง
ยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนได้นี้ คือ สิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถ และความ
เข้มแข็งของประชาชนผู้เป็นสมาชิกของศูนย์ สามารถต่อรองกับหน่วยงาน
ภายนอก และมีพลังอำนาจที่จะปรับเปลี่ยน กำหนดทิศทางของศูนย์
การเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

อภิปรายผล

การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อ ช่วยให้ผู้ใช้วิเคราะห์สามารถมองเห็น
ถึงเงื่อนไขที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เชื่อมโยงสัมพันธ์กันในหลากหลายมิติ จุดเน้น
ของการวิเคราะห์มีความแตกต่างไปจากการวิเคราะห์กลุ่ม องค์กร โดยทั่วไป
ที่มักจะเน้นการวิเคราะห์ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลผลิต ขณะที่การ
วิเคราะห์ความเชื่อมต่อเน้นการวิเคราะห์การกระทำทางสังคมที่ตัวแสดง
มาปฏิสัมพันธ์กันในพื้นที่ทางสังคม ซึ่งประกอบไปด้วยแบบแผนการกระทำ
และวาทกรรมในสถานที่ จุดแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดคือการวิเคราะห์โดย
มีคนเป็นศูนย์กลางของการวิเคราะห์ มากกว่าการวิเคราะห์ในฐานะระบบที่
มีการนำเข้าทรัพยากร ผ่านกระบวนการผลิต และผลิตผลงานออกมา ทำให้

มุมมองความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ไม่ได้อยู่ที่รายได้ ผลกำไร หรือจำนวนผู้เข้ามาศึกษาดูงาน แต่อยู่ที่การตอบสนองความต้องการของคนกลุ่มต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากศูนย์การเรียนรู้เป็นการกระทำทางสังคม เพื่อการพัฒนาพัฒนาท้องถิ่นที่ไม่ใช่องค์กรซึ่งต้องการแสวงหากำไรแล้ว ศูนย์การเรียนรู้ในมุมมองนี้ก็คือสถานที่ของการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น เสมือนเป็นพิพิธภัณฑ์แสดงเรื่องราวความเป็นมา บอกเล่าถึงประสบการณ์ ความทรงจำร่วมกัน เป็นแหล่งรวบรวมสะสมองค์ความรู้ของคนในชุมชน เป็นศูนย์กลางการทำงาน การประสานงานการพัฒนา และเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับคนภายนอกที่เข้ามาเยี่ยมชม กล่าวให้ถึงที่สุด ศูนย์การเรียนรู้ในบริบทนี้ก็คือ สถานที่ที่เอื้ออำนวยเรียนรู้ด้านการพัฒนา ที่เปิดรับผู้คนนักท่องเที่ยวกจากภายนอกเข้ามาเยี่ยมชมดูงาน

การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อทำให้มองเห็นว่าความหมายของศูนย์การเรียนรู้ไม่ได้เป็นความหมายตายตัวดังเช่นหน่วยงานราชการ องค์กรระหว่างประเทศนิยามไว้ หากแต่เป็นความหมายที่ผันแปรไปในคนแต่ละกลุ่มคนที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ผันแปรไปตามยุคสมัยของการพัฒนา ในความหมายของชาวบ้านหรือสมาชิกในชุมชน ศูนย์การเรียนรู้จะเป็นเสมือนศูนย์กลางของการกระทำทางสังคมเพื่อการพัฒนา ซึ่งจะถูกใช้แบบหลากหลายวัตถุประสงค์ (multi propose) เป็นเสมือนพื้นที่จัดแสดงผลการดำเนินงานตามโครงการของหน่วยราชการที่นำงบประมาณเข้ามาในพื้นที่ ซึ่งขึ้นอยู่กับนโยบายรัฐบาลในขณะนั้น ศูนย์การเรียนรู้จึงปรับเปลี่ยนรูปแบบเช่นเดียวกับการจัดนิทรรศการของการพัฒนาได้อย่างยืดหยุ่น และสอดคล้องกับบริบทงานพัฒนาในแต่ละยุคสมัย

เช่นเดียวกับวาทกรรมในสถานที่ของศูนย์การเรียนรู้สามารถปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองตัวชี้วัดการพัฒนาของหน่วยราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชน ได้อย่างยืดหยุ่น และทันต่อที่ขึ้นอยู่กังบประมาณความ

เร่งด่วนของปัญหา เช่นเดียวกับการสร้างประเภทของสื่อ-ศิลป์ (genres) ที่ผู้นำชุมชนและชาวบ้าน เรียนรู้ว่าอะไรคือวาทกรรมหลักของสังคม และอะไรคือเค้าโครงเรื่อง (plot) ของคำอธิบายที่เป็นกระแสหลักของงานพัฒนาแบบแผนของการสร้างคำอธิบาย บอกเล่าเรื่องราวของศูนย์การเรียนรู้จึงสามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความต้องการของแหล่งงบประมาณได้อย่างสอดคล้องและเป็นมาตรฐานเดียวกัน สำหรับศูนย์การเรียนรู้ในความหมายของหน่วยงานของรัฐ ไม่ต่างจาก “เคาเตอร์เซอร์วิส” ที่ไม่ต้องลงทุนเช่าพื้นที่ และส่งเจ้าหน้าที่ไปประจำ แต่สร้างขึ้นจากชุมชนท้องถิ่นผ่านงบประมาณตามฤดูกาลของปัญหา เช่น ไฟป่า หมอกควัน ขยะ ภัยแล้ง น้ำเสีย เกษตรอินทรีย์ สินค้า OTOP ทุกเรื่องล้วนสามารถเชื่อมโยงเข้ากับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ทั้งสิ้น ดังนั้นไม่เพียงศูนย์การเรียนรู้จะเป็นพื้นที่จัดแสดงของชาวบ้าน สมาชิกในชุมชนเท่านั้น ศูนย์การเรียนรู้ที่ถูกตีตราว่าเป็นของหน่วยงานใด ก็มีสถานะเสมือนขยายสาขา หรือเคาเตอร์เซอร์วิสในพื้นที่ให้กับหน่วยงานนั้นด้วย

สำหรับผู้เข้ามาเยี่ยมชม ซึ่งเสมือนเป็นลูกค้าของศูนย์การเรียนรู้ การวิเคราะห์ความเชื่อมต่อทำให้เห็นว่า หน่วยราชการที่เข้ามาในพื้นที่ส่งเสริมให้จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ นั้น จะทำหน้าที่เป็นคนกลางพาคณะศึกษาดูงานเข้ามาเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้ เพื่อเผยแพร่ผลงาน และส่งเสริมให้เกิดขึ้นในพื้นที่อื่นๆ รวมทั้งสถานศึกษาที่มีนักศึกษา นักเรียน มาฝึกงาน อาจารย์ที่มาทำวิจัย สถานศึกษาเหล่านี้จะนำนักเรียน นักศึกษา มาศึกษาดูงานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งถือเป็นการขยายบทบาทการทำงานของหน่วยงาน สถานศึกษานั้นให้เป็นที่รู้จัก และนำไปต่อบทตัวชี้วัดการปฏิบัติงาน ทำให้วงจรการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของศูนย์การเรียนรู้ถูกผลิตซ้ำได้อย่างต่อเนื่อง เมื่อผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงาน นำสิ่งที่ได้รับการดูงานจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ขึ้นในพื้นที่ของตนเอง ภายใต้การสนับสนุนของหน่วยราชการที่ชักนำให้มาดูงาน ทำให้ศูนย์การ

เรียนรู้สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาดูงานเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่งที่หน่วยงานของรัฐจัดสรรงบประมาณประจำปีให้เป็นจำนวนมาก การดำรงอยู่ของศูนย์การเรียนรู้จึงเป็นการกระทำทางสังคมที่ผู้นำและสมาชิกศูนย์ จะต้องสามารถปรับเปลี่ยนวาทกรรมในสถานที่และแบบแผนการปฏิสัมพันธ์ ให้สอดคล้องกับนโยบาย และปัญหาตามฤดูกาล ได้อย่างทันท่วงทีตอบสนองตัวชี้วัดการพัฒนาของหน่วยงานราชการองค์กรการพัฒนาต่าง ๆ หากเราพิจารณาการพัฒนาในฐานะอุตสาหกรรมการพัฒนา ศูนย์การเรียนรู้ก็คือตลาดนัดท้องถิ่น ที่นำสินค้าและบริการด้านการพัฒนามาจัดแสดงเพื่อจำหน่ายให้กับลูกค้าผู้เข้ามาเยี่ยมชม และลูกค้าเหล่านี้ก็จะเป็นส่วนหนึ่งในฐานะพนักงานขาย หรือตัวแทนจำหน่าย นำสินค้าการพัฒนาไปจัดจำหน่ายในรูปศูนย์การเรียนรู้ในพื้นที่ชุมชนของตนเองต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2551). คู่มือศูนย์การเรียนรู้ ฉบับประชาชน. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.
- สามชาย ศรีสันต์ และคณะ. (2559). การติดตามประเมินผลการดำเนินการศูนย์การเรียนรู้ของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ.

ภาษาอังกฤษ

- Lane, P. (2014). Nexus Analysis. In J. Östman Jen; Verschueren (Ed.), *Handbook of Pragmatics* (pp. 1-24).
- Mcadam, D. (2009). Culture and Social Movement. In E. Larana, H. Johnston, & J. R. Gusfield (Eds.), *New Social Movements: From Ideology to Identity* (pp. 36-57). Philadelphia: Temple University Press.

- Morgan, G. (1998). *Images of Organization*. Berrett-Koehler Publishers. San Francisco.
- Sanders, J., & Munford, R. (2006). Community Centre Practice — Potential and Possibilities for Creating Change. *Journal of Social Work Practice*, 20(1), 39-50.
- Scollon, R. (2005). The discourses of food in the world system: Toward a nexus analysis of a world problem. *Journal of Language and Politics*, 4(3), 465-488.
- Scollon, R., & Scollon, S. W. (2004a.). Nexus Analysis: A Practical Field guide for Mediated Discourse Analysis. Nexus Analysis: Discourse and the Emerging Internet, Appendix: 2-22.
- Scollon, R., & Scollon, S. W. (2004b.). *Nexus Analysis: Discourse and the Emerging Internet*. New York: Routledge.
- Scollon, R. (2001). Action and text towards an integrated understanding of the place of text in social interaction mediated discourse analysis and the problem of social (inter)action, mediated discourse analysis and the problem of social action. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (pp. 139-182). SAGE Publications.
- Scollon, R. (2005). The discourses of food in the world system: Toward a nexus analysis of a world problem. *Journal of Language and Politics*, 4(3), 465-488.
- Scollon, R., & Scollon, S. W. (2007). Nexus analysis: Refocusing ethnography on action. *Journal of Sociolinguistics*, 11(5), 608-625.
- Service Department of Health and Human. (2011). Principles of Community Engagement. NIH Publication No. 11-7782. NIH Publication. Retrieved from http://www.atsdr.cdc.gov/communityengagement/pdf/PCE_Report_508_FINAL.pdf

- UNESCO Office in Bangkok. (2011). *CO STAI SUSTAINABILITY OF COMMUNITY LEARNING CENTRES : COMMUNITY OWNERSHIP*. (C. Wing, Ed.). Bangkok: UNESCO Bangkok.
- Wilinska, M., & Henning, C. (2011). Old Age Identity in Social Welfare Practice. *Qualitative Social Work*, 10(3), 346-363
- Wohlwend, K. E. (2009). Damsels in Discourse: Girls Consuming and Producing Identity Texts through Disney Princess Play. *Reading Research Quarterly*, 44(1), 57-83.